



A Pantheon- teremtő Gergely István

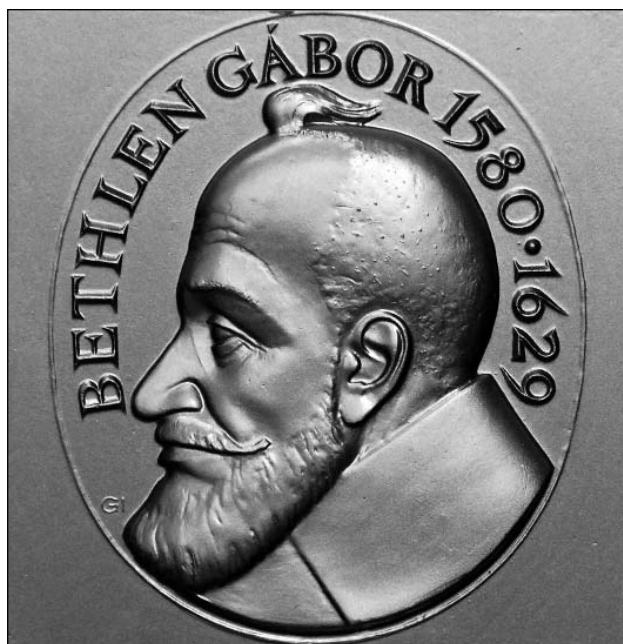


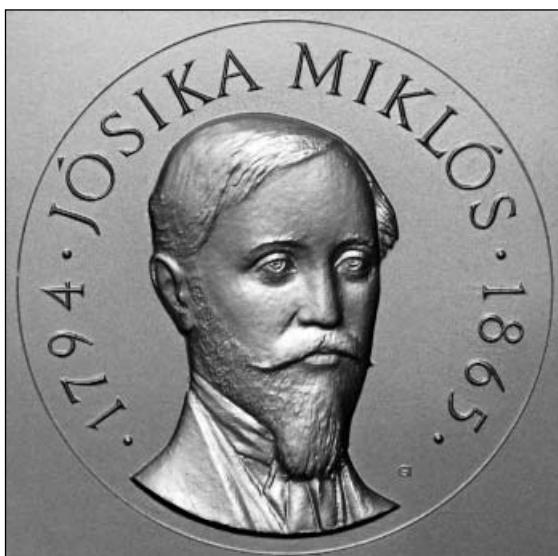
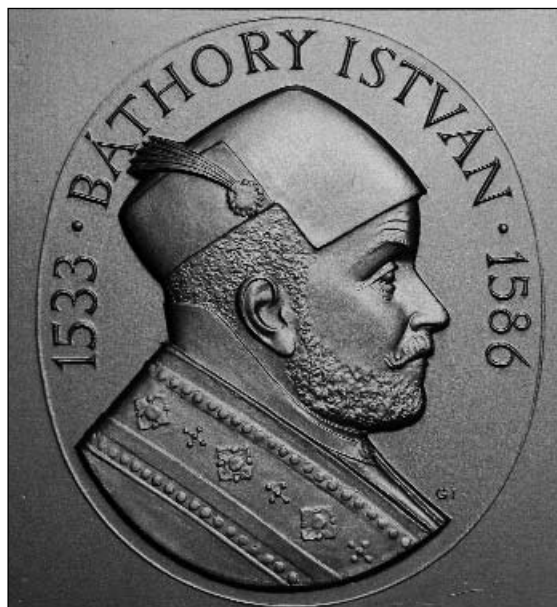
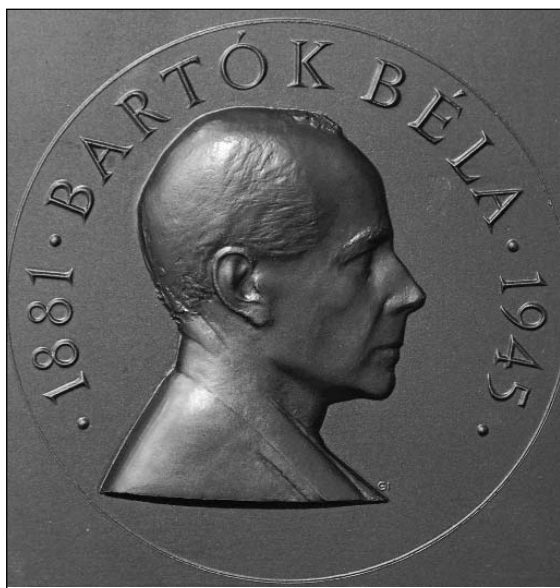
A kolozsvári Házsongárdi temetőben hatalmas tömeg kísérté utolsó útjára Gergely István szobrászművészt. Elment Gergely Pista, Pityu is – beszéltek a városban. De ő mégsem ment el, itt él annyiunk emlékeiben, emlékezetünkben, ott él több száz, több ezer(?) plakettjében, melyek otthonaink, közintézményeink falait díszítik, úgyszintén több köztéri szobrában is, a jelekben, a nyomokban, melyeket maga után hagyott.

1939. augusztus 14-én született a Csík (ma Harghita) megyei Csíksomlyán. Édesapja, Gergely Jakab hajógépész, édesanyja Kovács Ilona háztartásbeli volt. Az ifjú Gergely István tehetségét Izsák Márton szobrászművész egyengette a Marosvásárhelyi Képzőművészeti Szakközépiskolában. Innen került a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola szobrászati szakára, Vetró Artúr, Kós András és Balaskó Nándor szobrász tanárok keze alá. 1964-ben tanulmányai végeztével a tanügybe kap középiskolai rajztanári kinevezést. Oktató-nevelő munkáját 1990-ben történt nyugdíjaztatásáig lelkiismeretesen ellátja, olyannyira, hogy iskolájában még folyóiratot is szerkesztett.

A pedagógusi munka mellett megfeszített erővel dolgozik alkotói pályája kiteljesedésén is. 1968-tól tagja a Romániai Képzőművészek Országos Szövetségének. Ugyanebben az évben lengyelországi tanulmányúton vesz részt, hasonló céllal 1971-ben a Német Demokratikus Köztársaságba látogat. 1964-től munkáival rendszeresen részt vesz a megyei tárlatokon, biennálékon és számos más csoporttárlaton. Ugyanakkor több egyéni kiállítása is nyílik. Munkája elismeréseként megrendeléseket is kap köztéri művek készítésére. 1970-ben Florián Milánnal közösen végzik a Kolozsvári Diákház magasdombormű dekorációit. 1971-ben elnyeri a Bukaresti Művelődési Tanács szobrászati díját. Az 1973–74-es évek több székelyföldi megrendelést is hoznak: Alsócsernátonban leleplezik Bod Péter, majd Végh Antal mellszob-

rait, Sepsiszentgyörgyön Gábor Áron büsztjét. Közben 1974-ben, Kolozsváron neki ítélik oda a Képzőművészeti Szövetség ifjúsági díját. Soroljuk fel még néhány további köztéri alkotását is: Apáczai Csere János egészalakos szobra (1975), Alecu Russo (1974, Bukarest), Nicolae Nancovici (1977, Giurgiu) szobrai. 1979-ben a Bukaresti Képzőművészeti Fesztivál 3. díját nyeri el. A rendszerváltás után készítette egyik legjelentősebb monumentális alkotását, az 1996-ban Nagyváradon leleplezett Lorántffy Zsuzsanna egészalakos bronz szobrát. Eltávozásá előtti két nagyobb megrendelését a kolozsvári Báthory Gimnáziumnak készítette: Báthory István fejedelem,





lengyel király, iskola- és egyetemalapító mellszobrát (2001), s a dísztermet ékesítő, az iskola egykor híres tanítványát ábrázoló Pázmány Péter büsztjét (2004). Az 1994-től újjáalakult Barabás Miklós Céhnek is tagja volt. Pályáját a változás után tovább kísérték az elismerések, díjak, kitüntetések, így 1996-ban neki ítéltek az EMKE Szolnay-díját, 2002-ben Fadrusz János emlékéremmel tüntetik ki, s végül 2008-ban, sajnos súlyos betegsége miatt személyesen már nem vehette át a Magyar Köztársaság Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetését.

A monumentális alkotások mellett munkásságának jelentős részét képezik kompozíciós plakettjei és dekoratív pannói. A Művelődés folyóirat Galéria rovatában, 1994-ben jelent meg Szatmári László Megtalált emlékeink címen ezek rövid elemzése. Ehhez fűznék néhány további gondolatot. Ezek a plakettek tulajdonképpen szimbólumok, kodifikált jelrendszerek szerinti építkezések, sokszor a láthatatlan láttatása. A nagy végletek – légi felvételek és mikroszkopikus részletek – között száguld a fantáziája, térben és időben. Az univerzum és univerzális leképezései ezek. Amorf és organikus egybekomponálás, pozitív és negatív építkezés, szimmetrikus és aszimmetrikus fejlesztés, tudatos arányok, aránypárok, ritmikus emeletek figyelembevételével. A vízszintes szünetek mellett függőlegesen fejleszt, közben pontoz, szegecsel, „ék-ír”, dűcot metsz, helyenként lezár, de sokszor szabadon hagyja a fantáziánkra a továbbfejlesztést. Kompozíciós plakettjei címeiből is kiderül, hogy ezek egész ciklusokat képeznek: Jelek az idő témára (Reggel, Dél, Este), Várakozók (I–II–III.), Megőrzők (I–II.), Madárballada (I–II.), Leletek (I–II.), Nyomok, Dombok, Rügyek, Szarvasok, Berbécskek, Krónikások, Arák, Fészekrakó, Forrás, Bacchanália, Földi paradicsom, Ádám és Éva, Díszkert stb.

Szándékosan hagytam az emlékezés végére alkotómunkásságának azt a részét, mely talán a legnépszerűbbé, mindenki számára ismertté tette. 1972-től kezd ki készíteni azt a 30x40 cm-es plakett sorozatát, melyen a magyar történelem és kultúra nagyjait örökíti meg, hírességeinknek állít pantheont. Kevesen lehetnek azok, kik életük során nem találkoztak valahol, egy falon, Gergely István valamelyik ilyen plakettjével. Egy magára valamit is adó közintézményünk falain ott kell legyenek a mester plakettjei. Iskolák dísztermeiben, osztálytermeiben, magyar intézmények, szervezetek, társaságok helyiségeiben s végtelen sok családi otthonban vannak kiakasztva. Fejedelmek, iskolateremtőink, íróink, költőink, tudósaink portréi ezek. Soroljunk fel néhány nevet, melyek plakettjei például a kolozsvári Báthory Gimnázium dísztermét díszítik: Jókai Mór, Bethlen Gábor, Apáczai Csere János, Kőrösi Csoma Sándor, Kelemen Lajos, Ady Endre, Mikes Kelemen, Benedek Elek, Báthory István, Arany János, Károli Gáspár, Kájoni János, Brassai Sámuel, M. Tótfalusi Kis Miklós, Szcenci Molnár Albert, Bolyai Farkas, Bod Péter stb.

Lépjünk közelebb s szemléljük meg alaposabban őket. Mindegyik klasszikus értékű, cizellált, valódi mívűs munka. A művész négyzet alakú plakettek építi fel a portrékat igen vékony rétegben, majd e köré szinte aureola formában helyezi el a betűket, számokat (neveket, évszámokat). A legtöbb portré jobboldalas profil, de találkozunk baloldallal is. Ritkábban szerepelnek a félprofilok, de néhány szemből ábrázolt is akad. A portrékat sima, törés nélküli

formaépítés jellemzi. Nem dolgozott vastag rétegekben. A kidomborodó konvex és konkáv felületek között nincsenek hirtelen átmenetek, hanem finoman hullámzó fény-árnyékok, csillogó felületek és árnyfoltok. Lényegre törekvő, nagy kompozíciós formákban gondolkodik, majd ezeken helyezi el a finom, apró részleteket. Erősebb az arcél vonala, a karakter felépítése, s ebbe életet lehel a modell pszichológiája által. A fejek formájából adódóan, a kísérő szöveg mértani formába komponálása is többféle. A leggyakoribb a kör alakú éremforma, de találkozunk ovális vagy négyzetformával, sőt félkör alakzattal is. Többféle betű és szám karaktert alkalmaz, de többnyire a klasszikus antikvát választja. Ezek kidolgozása nyomdailag is tökéletes. Mesterien alkalmazza a leheletfinom fény-árnyék hatásokat. Portré-plakettjeit általában szürke grafitral egyenletesen patinázta, vagy meghagyta hófehéren világító gipsz-mivoltukban.

Írásomat hadd zárjam Gergely Istvánhoz fűződő néhány személyes élménnyel. Már megszoktam, hogy évente, minden március 15-én találkoztunk a volt Biasini-szálló környékén, a Petőfi emléktábla megkoszorúzásakor. Hogy idén nem volt jelen, az már nagy baj jele volt. Tavaly, 2007. március 15-én, nemzeti ünnepünkön ott volt, bottal, nehezen mozogva, de eljött. Diszkrétén a tömeg mögött, a fal mellett állt, még így is szálfagygyesen. Kezet ráztunk (én is Pista voltam számára), és volt pár jó szava számomra.

Akkor kerültünk közelebb egymáshoz, mikor a megüresedett Báthorys rajztanári állásért vizsgáztam, s a zsűrinek ő is tagja volt. Sikeres vizsgám után első találkozásunkkor külön gratulált, és negyedszázados korkülönbségünk ellenére felszólított, hogy tegezzük egymást, mint kollegák. Minden tanév áprilisában iskolám, névadója tiszteletére, Báthory-napokat szervez. Ilyenkor a tanév több száz legsikerültebb gyerekrájából kiállítást rendezünk, s ezt a következő tanév áprilisában cseréljük le. Amíg tehette, ezeket mindig megtekintette, és nem maradtak el bátorító szavai sem. Egy ilyen alkalommal, 2001-ben ünnepeltük meg jelenlétében Báthory István büsztjének a leleplezését iskolánkban. Ez ma is lépcsőfeljárónk egy nagy, tágas alkóvjában van elhelyezve, s naponta több százan és több alkalommal találják magukat szembe a nagy fejedelemmel.

2004-ben a Báthory dísztermében kettős ünnepre gyűltünk össze. Tőkés Elek igazgató leleplezte iskolánk egykori híres növendékének, Pázmány Péter bíborosnak a Gergely István készítette mellszobrát. Ez ma, Márton Áron büsztjének társaságában, két oldalról vigyázza dísztermünk színpadát.

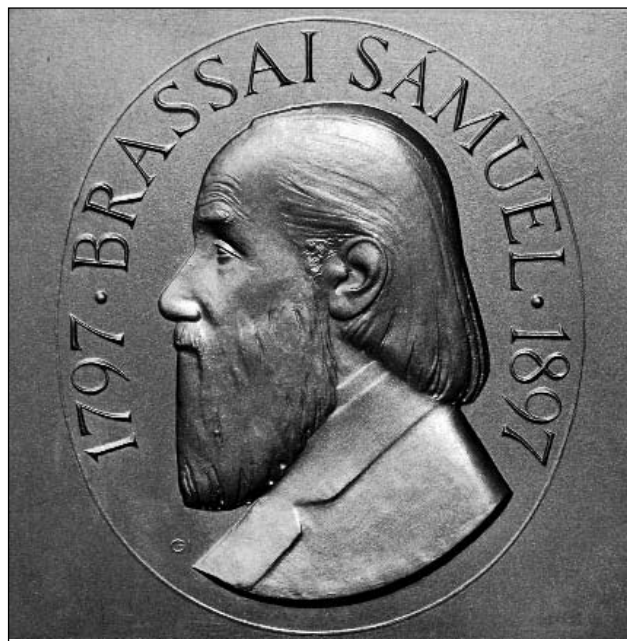
Évről évre, júniusban, ballagó diákjaink átvették a Gergely István által készített Báthory István plaketteket, a Báthory-díjak szimbólumaként, s csak remélni tudjuk, hogy ez továbbra is így lesz.

Szívvel-lélekkel, egész munkásságával közösségünk szolgálatában állott. Jó humorú, nyílt szívű, igaz barát volt. A lét törvénye, hogy most már ő is, az általa megmintázott nagyjaink mellé került, pantheonunk része lett. Emlékezzünk hát, és féltve őrizzük reánk hagyott kezenyomait, mesteri alkotásait.

Fontosabb egyéni tárlatai:

1974, 1976 – Kolozsvár; 1975 – Szatmárnémeti; 1976 – Bukarest; 1996 – Csíkszereda stb.

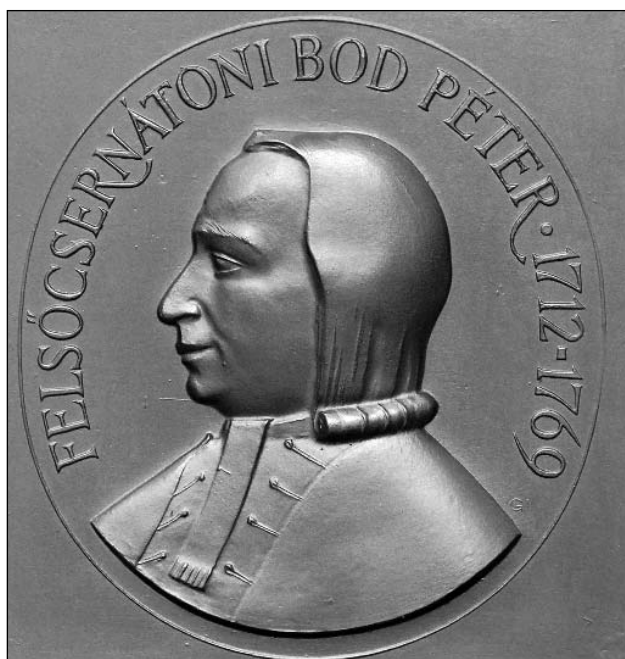
Fontosabb csoporttárlatok:

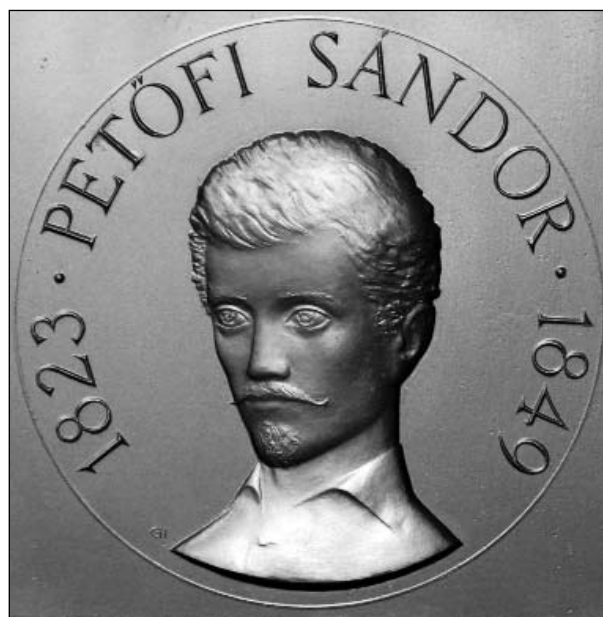
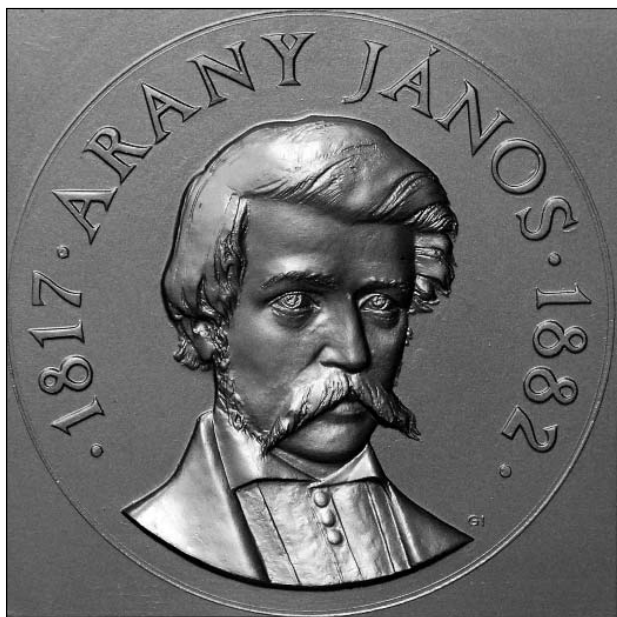


1968-tól Kolozsvári Megyei Tárlatok; 1972 – Var-só, Leningrád; 1975 – Ravenna; 1976 – Párizs, Köln, Moszkva; 1980 – Ammán, Irbia, Bagdad; 1981 – Pozsony, Berlin; 1983 – Genf; 1984 – Budapest; 1991 – Stockholm stb.

Megjegyzés: A mi, erdélyi Gergely Istvánunk nem tévesztendő össze a lexikonokban szereplő másik Gergely Istvánnal (Bp. 1930–), aki 1953-ban végzett a Budapesti Iparművészeti Főiskolán, s mint Munkácsy-díjas belsőépítész főként kiállítás-tervezéssel foglalkozott, s számos tanulmánya jelent meg a szakirodalomban.

ORBÁN ISTVÁN





Gergely István emlékére (1939–2008)

Nagy veszteség érte az erdélyi magyar képzőművészetet. Elhunyt Gergely István, kolozsvári szobrászművész.

A csíki születésű, lobbanékony, meleglelkű művészt mindenki barátjának érezte. Hisz közvetlen hangja és természete, plasztikusan gesztikuláló kézmozdulatai, melyekkel nyomatékot adott művészi mondanivalójának, mindenkit elvarázsoltak.

Az a rendkívüli egyéniség volt, aki belső, önálló törekvései, művészi meggyőződése mellett képes volt a nyíltságra, képes az önzetlen, csapatban való gondolkozásra, a nemes közéleti tevékenységre. Hisz művészi alkotó vágya mellett a legfőbb célja az erdélyi magyar művészet felemelése, új művészi csúcscok meghódítása volt.

Alkotó munkája folyamatos, szinte egyik munka a másiktól következett, nőtt ki, ami által az egész életmű folyamatosságot, hitelt kapott, egy olyan belső súlyt és erőt, mely magával ragadóan, szobrászi erővel sugárzik felénk.

Szobrászata egyszerre kötődik a nagy magyar és az erdélyi szobrászathoz, de itt érezzük a több ezer éves szobrászi formák feszülését, a suméroktól az egyiptomiakig. Itt érezzük a nagy európai szobrászati forradalmak eredményeit, kikristályosodott formáinak kvintesszenciáját is.

Művészetének a lényege a hatalmas formatudás. A belülről feszülő formák ereje, mely mint egy belső kohézió fogja össze a szobrokat. Köztéri szobrai csaknem zenei hangolású körvonalaikkal csodálatos erővel feszülnek bele a térbe, harmonikusan rajzoldva ki a kék égre vagy a fák lombzatára.

Mi, nagyváradiak, örvendhetünk, mert váro-

sunkban található Gergely István munkásságának egy remeke, a Lorántffy Zsuzsanna szobor, ahol a szobrászi szépség mellett rendkívüli erővel fogta meg a művész a méltóságot, az emberi tartás nagyszerűségét, ahol az egyszerű formák a női alak fenséges emberi karakterét húzzák alá.

Megérzésem szerint a karakter szó az, amit Gergely István művészetében hangsúlyozni kell. A művész megmintázta az erdélyi és az egész magyar történelem legnagyobb embereit, a Főembereket.

A csodálatosan precíz, tiszta rajz, a domborművek körvonalai nem az arcokat idealizálják, hanem a nagy egyéniségek jellembeli profilját. A küldetés, a sors életrajzai ezek a reliefek, hisz ezek a nagyszerű emberek a történelem krízis állapotának bizonyos idejében jelentek meg, s a művész megérezte az időt, a karaktert s a nagy tetteket, melyeket ezek a nagy emberek véghezvittek.

Ez a jellembeli erő a művészből áradt, hisz bármilyen anyagban, bronzban, vagy grafittal patinázott anyagokban dolgozott, a formát egy meleg erő fogja át, mely erőt adóan, szinte vigasztalóan hat a nézőre.

Nemcsak szobrait, de őt magát is szeretet vette körül, hisz közvetlen jó humora; mély érzésű természete mindenkit magával ragadott.

Nyugodj békében kedves István barátunk. Álmodban gondolj a csíki hegyekre, és gondolj olyan új monumentumokra, melyek harmóniát sugallnak és jobbra teszik az embereket.

JAKOBOVITS MIKLÓS

Jelek a múltból a jövőnek

In memoriam Gergely István

Mintha valami sorsszerűség is lenne abban, hogy az anyaország megtisztelő elismerését, a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjét Gergely István személyesen már nem veheti át. Életében ugyanis sohasem hajszolta a népszerűséget. Nem futott a kitüntetések, címek után, sőt egyenesen feszengett ha dicsérték. Csendben, feltűnés nélkül alkotott, szívvel-lélekkel a munkájának élt. Alkotásaival pedig folyamatosan és kitartó következetességgel szolgálta azt a közösséget, amelyből vétetett.

Négy hónappal ezelőtt, már nagy betegen, de element mestere, Kós András állandó kiállításának megnyitójára a Farkas utcai templomba. Úgy tűnt, a rendkívüli művészeti esemény szinte olyan örömmel tölti el, mint magát az ünnepeltet. Mert Gergely István nem csupán jeles művész, de kiváló ember is volt, aki szívvel-lélekkel osztozott kollégái sikerében.

Nem hajszolta a népszerűséget, és éppen ezért volt népszerű. Mindenki szerette egyenes jelleméért, őszinteségeért, mindig a lényegre tapintó, olykor karikírozó, de sohasem sértő magatartásáért, bátorító baráti gesztusaiért, jó humoráért. Mindez, immár önálló életre kelt alkotásaiban, felbecsülhetetlen értékű életművében is tetten érhető. Ez utóbbi megállapításért most biztos megfedne, ahogyan mindig is tette, amikor dicsértem.

Gergely István 1939-ben született Csíkkozmánson. A Marosvásárhelyi Képzőművészeti Középiskola, majd a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola diákja. 1964-ben végez a főiskola szobrászati szakán Vetrő Artúr és Kós András tanítványaként. 1968-tól tagja a Romániai Képzőművészek Szövetségének, 1994-től pedig az újjáalakult Barabás Miklós Céhnek. 1964-től rendszeresen szerepel szobraival a legrangosabb hazai és külföldi tárlatokon és számos egyéni kiállítást rendez. Munkásságát több jelentős országos elismeréssel is jutalmazták, 1996-ban elnyeri az EMKE Szolnay Sándor-díját, 2002-ben pedig Fadrusz János-émlékéremmel tüntetik ki.

Szobrai és plakettjei erdélyi mindennapjaink elengedhetetlen tartozékai. A térszobrászati adottságokkal gazdagon megáldott művész számos alkotása található az országban Csernátontól Galacig és Nagyváradig. Tehetsége kibontakozását az egykori sanyarú társadalmi-politikai körülmények sem tudták megfékezni, a rendszerváltás pedig újabb lendületet adott a művésznek. Egyre másra születtek történelmünk nagyjainak, erdélyi múltunk jeles személyiségeinek emléket állító alkotásai. Kolozsváron többek között az Apáczai Csere János Gimnázium és a Báthory István Gimnázium dicsekedhet névadóik Gergely István készítette szobraival, Nagyváradon, a Körösparti sétányon pedig Lorántffy Zsuzsanna egészalakos bronzszobra alakítja maga körül a teret. Nemes egyszerűségével, tömörszerűségével mintapéldánya lehet a nézőre erőteljes hatást gyakoroló, sikeres köztéri szobornak. De a múltunkat követke-

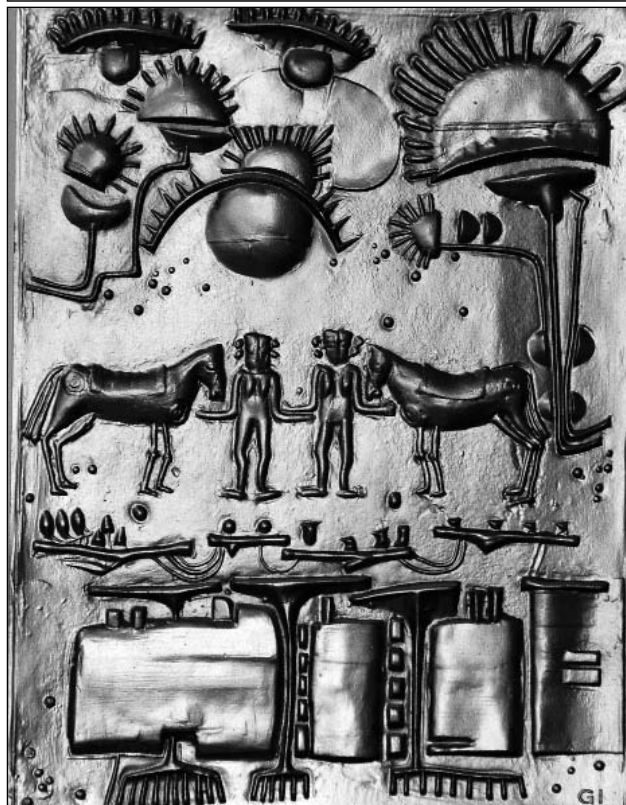
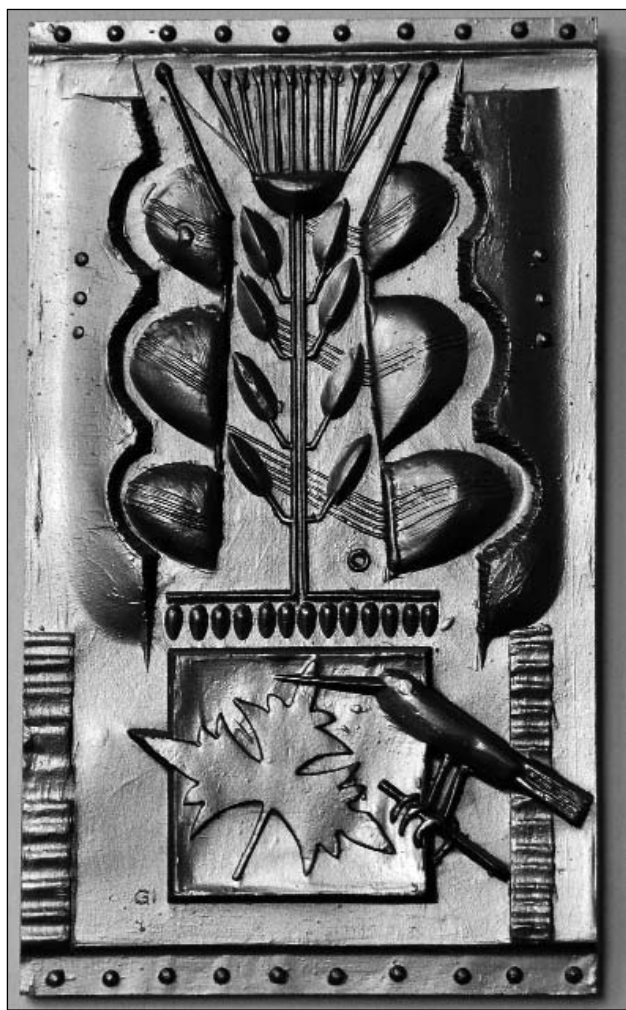


zetes tudatossággal a jelenbe áttelepítő szobrász kezennyomát őrzi a Bod Péter és Gábor Áron alakját megelevenítő szobor valamint számos más, a művész különleges formaérzékéről árulkodó munka.

Arcképplakettjei is a rá jellemző műgonddal, a konkrét arcvonásokon messze túlmutató művészi igényességgel készültek. Gergely István nemcsak az embert, történelmünk jeles személyiségeit, hanem az általuk képviselt eszmét is igyekezett plasztikailag megjeleníteni. Különleges ráérzéssel és formai bravúrral.

Életművének jelentős részét képezik a grafika és a szobrászat kontaminációjából született, patinázott gipszplakettjei. Mintha a művész éppen ebben a kifejezési formában talált volna leginkább önmagára. Nemcsak műfajteremtőként, hanem az általa létrehozott művészi megjelenítési forma lehetőségeinek maximális kiaknázójaként is. Gondolok itt elsősorban a kompozíciós plakettekre. Esetükben a művész a műfaji határok feloldásával és a különböző megnyilatkozási módok sikeres egybeolvasztásával teremtett magának olyan önkifejezési lehetőséget, olyan egyedi, választékos, rendkívül gazdag szókincsrel rendelkező nyelvezetet, amely nemcsak néhány évtizeddel ezelőtt, keletkezésének idején, de napjainkban is az újszerűség varázsával hat. S persze





nemcsak azzal. Mert mi sem áll távolabb ettől a nagyon is megfontolt, nagyon is megalapozott, természetesen érzelmi felhangokat sem nélkülöző, de gondolatiságában rendkívül mély művészettől, mint a meghökkentés, az újszerűség varázsával való hazárdírozás.

Gergely István úgy újítt, úgy teremtett új világot, hogy ebbe a teremtésbe belefoglalta mindazt, amit az emberi kultúra az évszázadok folyamán kiértelt-kitermelt. Nyomokat hagyott, jeleket közvetített a múltból és jelenünkből az utánunk következőknek. Tette pedig mindezt úgy, hogy a témát előzőleg magában már tökéletesen kiértelte. A pontos művészi megfogalmazás legalábbis ezt az érzést kelti a szemlélőben. A precizitás azonban korántsem jár együtt az értelmezési lehetőségek korlátozásával, határok közé szorításával. A művész úgy fogalmaz, úgy önti formába, jeleníti meg plasztikusan gondolatait, hogy a néző számára nem csak vizuális élményt nyújt, hanem a továbbgondolás, az elmélyülés, a sajátos interpretáció korlátlan lehetőségét is megteremti. S talán éppen ebben áll művészetének örökérvényűsége, időközön, korokon túlmutató jellege.

Pedig ha valaki, hát Gergely István nagyon is benne élt abban a kultúrában, amelyet nemzete az évszázadok folyamán teremtett, s ez benne foglaltatik abban a művészi üzenetben, amelyet az alkotó munkáival korának és az utókornak közvetített. Részleteiben olykor már absztraktba hajló szoborképei is csiráiban ott őrzik, mintegy szublimálják hagyományaink, a népi kultúra sajátos megjelenítési formáinak a jegyeit. Szóttések, faragványok, a fazekas mesterség díszítőelemei bukkannak fel sajátos átlényegítésben munkáin, és keverednek a mindennapi tárgyakkal, használati eszközökkel, vagy a természetből ellesett és általánosított motívumokkal. A kultikus tárgyak, kelyhek, bibliai jelenetek egyaránt velejárói ennek a nagyon átfogó, a konkrétumokból kiinduló, de az általánosítás magasiskoláját kijárt intellektuális művészetnek.

Plasztikai megjelenítésein egyfajta kettősség, a párba állítás tematikai és formai megnyilvánulásai, a párhuzam és az ellentét sajátos látványt nyújtó stílusalakzatai is nyomon követhetők. A művészi elvonatkoztatás elmélyültebb fokozatai pedig a Jelek az idő témára sorozat darabjait eredményezték, amelynek látszólag könnyed formajátékai rendkívül tömény művészi mondanivaló hordozói. Mintha alkotójuk 30x40 centiméteres felületekbe akarta volna sűríteni mindazt, amit századára jellemzőnek tartott. A Nyomokkal pedig még tovább megy a jelzésszerű megfogalmazásban. Ugyanakkor ennek a gondolatiságában különösképpen tartalmas életműnek elsőleges érdeme azonban mégiscsak a látvány. Az a visszafogottságában tündöklő és figyelemfelkeltő dekorativitás, amely sajátos vonalhálóival, egymásba hajló kör-körös íveivel, vagy szögletes idomaival úgy a lehető legkorszerűbb, hogy az ősi kultúrákon keresztül olykor a reneszánsz és a szecesszió motívumkincséből is merít.

Újabb Gergely István-munka már nem születik. Az életmű időnap előtt lezárult, de így is teljes. A Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje pedig méltó elismerése ennek a kimagasló művészi tevékenységnek.

NÉMETH JÚLIA

Búcsú Gergely István szobrászművésztől

Az Avas hegy lábánál hópelyhek pilinkélnek és rátelepednek egy-egy pillanatra Bod Péter és Végh Antal szoborarcára a csernátoni múzeum parkjában, majd elolvadnak, s könnycseppként gördülnek alá. Sírnak a szobraink. Székesfehérvárról kaptuk a döbbenetes szomorú hírt, hogy elköltözött a jobbik világba, a mennyek országába, a Kolozsváron élt, de a háromszékiek által is számon tartott, megbecsült és szeretett szobrászművész.

Magunkénak is tartottuk őt, tiszteltük és szeretjük. Felénk járva mondogatta, hogy Csernátonba is hazajött. Az egész Kárpát-medencét hazájának tartotta, ahogy a művelt nagyvilág minden sarkát is. Erdélyországba, szűkebb hazájába, Székelyföldre sok, nagyon sok helyre hazajárt.

Terveket szövögetett az ottaniakkal, aminek eredményeként termékenyen születtek országszerte szobrai, plakettjei történelmi nagyjainkról.

Mi magunk között Gergely Pityunak szólíthatuk. Közvetlen, barátságos, de szigorú tekintetű, tartásos, egyenes gerincű emberként ismertük meg, és meg is maradt annak mindvégig. Hozzánk Cseh Gusztáv, Árkossy István, Dienes Áttila, Dienes Csaba, Vetró András, Tornai Endre, Bodó Levente művésztsaival jött el segíteni a születendő múzeum alapkiállításának anyagát művészien elrendezni. Édesapám nagy örömmel és közvetlenséggel fogadta őket a család tagjai sorába. Itt ragadtak, és segítettek mindannyian. Munkájukért még köszönetet sem vártak, hiszen meggyőződésükből, hitükből, lelkükből tették mindazt.

A szó szót hozott, tervek születtek és komoly megállapodások. Sylvester Lajos akkori szoborállító vállalkozását felkarolta Gergely István is. Ezt a nem és jó szokását Lajos bácsi mindmáig töretlenül megtartotta. Így kaptunk ajándékba, és lettünk mi csernátoniak gazdagabbak két szoborral.

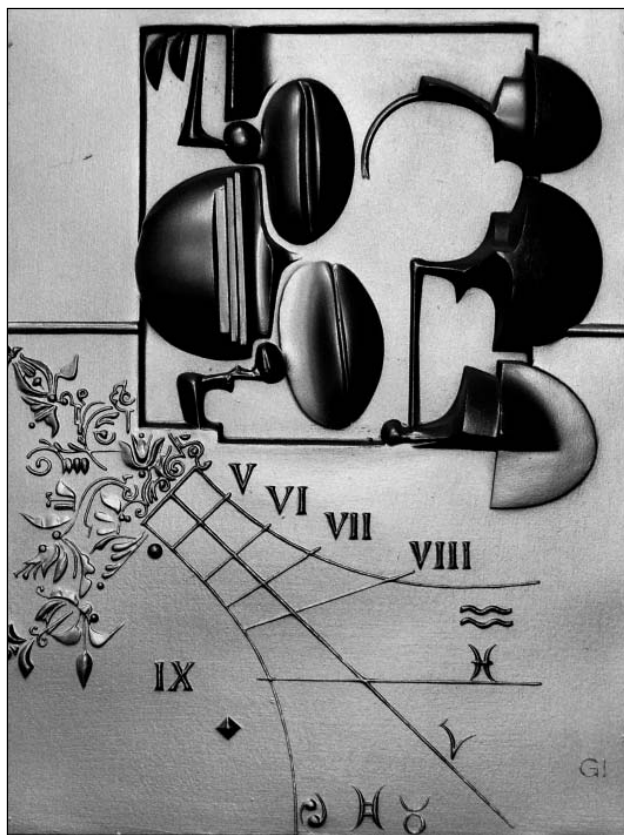
Drága Pityu, szobraid állnak és állni fognak a drága Jóisten akaratából. A jóhiszemű csernátoniak vigyázó szeme is őrzi őket. A szobrok előtti virággyásokban virít Bod Péter rózsafája, Végh Antal szobra előtt pedig a margaréta, mert neki az volt a kedvence.

Nekünk megmarad a megváltoztathatatlan, kegyetlen valóság és a szomorúság, hogy alkotásaidat te immár a mennyek országából vigyázod.

Egy marék csernátoni földdel és a rétek színes vadvirágcsokrával látogatunk el a Házsongárdi temetőbe. Lelkünkben te mindig itthon vagy közöttünk.

Megszomorodott szeretteidnek vigasztalást kívánunk. Pihenjél békében!

HASZMANN PÁL



Katolikus szerzetesrendek az erdélyi nevelésben (17–19. század) (3)

A jezsuiták Erdélyben

Jézus Társasága, Inigo Lopez, Loyolai Szent Ignác rendje elsődleges céljának tartotta, hogy a hitet védje, a hívők lelki fejlődését szolgálja, ahogy az a rendalkotmányból kiolvasható – erre szolgált Ignác remek Lelkigyakorlatos könyve (legutóbbi kiadása Bp., 1994). A rend tagjai a hagyományos fogadalmak mellett (tisztaság, szegénység, engedelmesség) a pápának, mint az egyetemes egyház fejének, Krisztus földi helytartójának különleges engedelmességi fogadalmat is tettek. Mivel az új rend születése és megerősödése a reformáció kibontakozásával, egyre szélesebb körű terjedésével esett egybe, a 16. században a jezsuiták igen aktívan részt vettek Trento eredményeinek, szellemének óvásában, őrzésében és terjesztésében. Az oktatásügy felkarolása bizonyult missziójuk leghatásosabb eszközének: gimnáziumok és mellettük konviktusok felállításával kezükbe vették a fiatal lelkek formálását, nevelését, oktatását, s ezzel szinte a jövő került a kezükbe. Első iskolájuk 1548-ban Messinában nyílt, 1549-ben a következő Palermóban, 1551-ben a Collegium Romanicum, a később Gergely Egyetem néven ismertté lett római intézmény.

Gyorsan terjedt a rend, először Európában, ahol 1547-ben Spanyolországban jött létre az első rendtartomány, ezt újabb három követte. Az alapító, Loyolai Ignác 1556. július 31-én halt meg, ekkorra Európa hét országában voltak kollégiumaik, s a 12 tartomány száz rendházában kb. ezer rendtag tevékenykedett. Magyarországra az alapító halála után öt évvel érkeztek az első jezsuiták. Oláh Miklós esztergomi érsek a Jézus Társaság segítségét kérte a reformáció megfékezésére s a trentói zsinat szellemében elgondolt restauráció végrehajtására. Terve szerint a magyar egyház megújításában segédkeztek volna. 1561-ben Nagyszombatban kezdődött a jezsuita élet magyar földön, itt alakult az első jezsuita rendház. 1566-ban Hernáth Péter, az egyik első magyar jezsuita lett a nagyszombati kollégium rektora. Ám 1567-ben a kollégium egy tűzvész során leégett, egy hónappal később meghalt a rektor, így alig hat évvel az alapítás után kellett elköszünnie a magyar fiatalok képzése XIII Gergely segítségével, aki 1580-ban a római Collegium Germanicummal összevonta a Collegium Hungaricumot többek között Szántó István tanácsára és kezdeményezésére.

A jezsuita rend nagy támogatója Báthory István erdélyi fejedelem (1571–1586), későbbi lengyel király volt, akinek kezdeményezésére és nagylelkű támogatásával 1581-ben Kolozsváron jött létre előbb iskola, majd egyetem. Báthory ugyanis a katolicizmus helyreállítása és megerősítése sarokpontjának az iskolázás megszervezését tartotta. Az országgyűlés előtt esküt tett arra, hogy a protestáns többségű Er-

délyben nem terjeszti erőszakosan a katolikus vallást. Cselekedetei: a jezsuiták behozatala, az egyetemes alapítás nem is ezt, hanem a felekezetek közti egyensúly helyreállítását célozta. Báthory eredeti terve az volt, hogy Nagyszombatból hív jezsuitákat Erdélybe.

1579. október 1-én Lengyelországból érkezett 10 jezsuita Erdélybe, ők állították fel az első jezsuita tanintézeteket Kolozsmonostoron és Gyulafehérváron. 1579. december 20-án nyitották meg a kolozsmonostori iskolát, s mellette Antonio Possevino 1582-ben pápai szemináriumot is alapított. A kolozsvári és gyulafehérvári tanintézetek mellett Nagyváradon is működött rendház. 1588-ban 35 jezsuita tartózkodott Erdélyben, a szemináriumban körülbelül 100 fiatalember készült pappá lenni.

A Báthory István után következő 17 éves Báthory Zsigmond (1586–1613), bár jezsuita nevelést kapott, 1588-ban a megyesi országgyűlésen a jezsuitákat Erdélyből kitiltó rendeletet hozott. (Ld. A megyesi 1588-ki országgyűlésnek a Jézus-társaságiak ellen hozott határozata. In Veszely Károly, Erdélyi egyháztörténeti adatok. Kolozsvár 1860, I. 190–275.) Később, 1595 tavaszán Báthory Zsigmond eltörölte ezt a rendeletet. A következőkben Bocskai István fejedelem (1605–1606) 1606. szeptember 7-én ismét hivatalosan kiűzte Erdélyből a jezsuitákat. Ugyanakkor nem gördített akadályt a ferencesek csíksomlyói és székelyudvarhelyi működésének útjába, sőt, a szélsőséges kálvinistákkal szemben megvédte a katolikusokat. 1614-ben Bethlen Gábor fejedelem (1613–1629) újból visszahívta a rendet Gyulafehérvárra és Kolozsmonostorra, Karánsebesen új rezidenciát engedélyezve nekik. Ezt követően 1615. november 14-én a megyesi határozat értelmében a jezsuiták újra-indították iskoláikat az említett helyiségekben, de csak 1653-ig maradhattak. Ekkor, II. Rákóczi György fejedelem idején (1648–1660) adták ki az Approbatae Constitutiones nevű törvénykönyvet (1653), amelyben egyházi ügyeket, fejedelmi és kincstári ügyeket, a hazafiak ügyeit, valamint a törvénykezés és ediktumok című fejezeteket tartalmazta. Ez a létező és kialakult állapotokat szentesítette, többek közt a katolikusokra nézve hátrányos helyzetet is a katolikus püspök kérdésében és a jezsuiták Erdélyből való kitiltása ügyében. E törvénykönyv folytatása, az Apafi Mihály fejedelem (1661–1690) korában hozzászatolt Compillatae Constitutiones, megismételte ezt a rendeletet.

Ugyanakkor a sorozatos kitiltások ellenére a pápai szemináriumban tanult, onnan kikerült későbbi papok révén a jezsuiták munkája a továbbiakban is gyümölcsöző, az iskolájukban nevelt papság a protestáns fejedelmek vezette, katolikus püspök nélküli Erdélyben életben tartotta a katolikus hitet. Több olyan fiatal lépett be a rendbe, akik a 17. században jelentős szerepet játszottak a katolikus megújodás-

ban: elsősorban Pázmány Péter, de mellette Vásárhelyi Gergely (kb. 1560–1633), Dobokai Sándor (kb. 1567–1621), Forró György (1571–1641).

I. Lipót császár erőfeszítései nyomán a jezsuiták újra megnyithatták a Báthory által alapított akadémiát Kolozsmonostoron: 1698. november 17-én, 95 év szünet után, újból taníthattak szemináriumaikban. Az akkor kezdődött csendesebb időszak 1773-ig tartott, a rend pápai rendelettel való felszámolásáig.

A jezsuiták jelentős szerepe 1595–1606 között Erdélyben inkább a nép lelki nevelésében nyilvánult meg, mint az iskoláztatás terén. Erdélyi ittlétük alatt a jezsuiták iskolát működtettek Kolozsmonostoron, Gyulafehérváron, Székelyudvarhelyen, Nagyszebenben, Marosvásárhelyen, Nagyváradon, Szatmárnémetiben, Nagybányán és Temesváron. Az első helyen a kolozsmonostori iskola állt. Kolozsváron telepedtek meg először, a városon kívül fekvő egykori bencés apátsági templomot és kolostort kapták meg Báthory Istvántól. Kolozsváron az 1570-es években a katolikusok kisebbségben éltek, a várost az erdélyi unitáriusok is szellemi központjuknak tekintették, 1568-tól itt építették ki teológiai intézetüket. Báthory István, amikor korábbi terveit már a lengyel trónról valóra váltotta, Kolozsváron a középfokú oktatásnál magasabb szintű intézményre gondolt. 1579-ben, amikor az első jezsuiták Kolozsvárra érkeztek, még a már említett városfalakon kívüli egykori bencés apátsági épületekbe költöztek, de már 1580-ban a városfalakon belülre költöztek, a Farkas utcába. Az 1581-es alapítólevél, amelyet Báthory István már mint lengyel király írt alá, akadémia, azaz egy újkori katolikus egyetem megnyitására vonatkozott. A tanintézmény a gimnáziumi mellett a filozófiai és teológiai tagozatokkal is rendelkezett, s konviktussal működött, nyitott volt a más vallásúak előtt is. A gimnázium diákjainak fele protestáns volt. Nagy kihívást is jelentett a jelentős protestáns többségű Erdélyben a katolikus iskoláztatást és nevelést képviselni: ezért a jezsuita rend legkiválóbbjait küldték Erdélybe tanítani, a római, bécsi, krakkói, vilnai, prágai, mantovai, nápolyi, lyoni, neversi egyetemekről toborozták őket. A későbbi esztergomi érsek, Pázmány 13 évesen ebben az intézményben tért át a katolikus vallásra, majd itteni tanulmányai hatására jelentkezett a jezsuita rendbe. Nevelője és térítője a római Collegium Germanicum végzettje, Szántó (Arator) István volt, ugyanaz, akinek javaslatára alapította a pápa a Collegium Hungaricumot. A kolozsvári tanintézmény a Farkas utcában működött ebben az időben, Báthory István rendelkezésükre bocsátotta az elhagyott ferences kolostort, templomot s apácázárdát, felszabadította a polgári joghatóság alól, egyenesen a fejedelem alá rendelve őket. A Farkas utcában lévő telken 1580–81-ben Báthory István fejedelmi udvarának olasz építés vezetésével kétszintes rendházat s iskolát emeltek, majd a rendházzal átellenben, az iskola mellett 150 diák számára bentlakást. A bentlakók ellátásáról a fejedelem s a pápa adománya gondoskodott. Az akadémia fenntartására a kolozsmonostori birtokon kívül Bács és Jegénye, valamint Tiburc, Kajántó, Bogártelke is a szerzetesek kezére került ekkor. A tanmenet terén az akadémia joga a kellően felkészültek számára a baccalaureusi, magiszteri és doktori fokozatokra való előléptetés, amely olyan jogokkal és megbecsüléssel jár, mint a hasonló címeket külföldön szerzettek esetében.

A kitiltások, városból való elűzés utáni viszonylagos nyugalom I. Lipót rendeletei nyomán követke-



zett, amikor 1693-ban a jezsuiták megkapták a kolozsvári óvárban levő zárdaépületet, s 1698-ban itt nyitották meg újra akadémiajukat. 1704-ben a Farkas utca nyugati végén épült fel az új iskola, 1727-ben ide költöztek át, folytatva a két akadémiai karon is az oktatást. A kolozsvári jezsuita akadémiaának gazdag könyvtára, nyomdája, papírmalma, gyógyszer-tára és csillagdája is volt, ez utóbbiban tevékenykedett az egy ideig itt tanító, később világhírré szertett csillagász, Hell Miksa. Tanított itt a költő jezsuita Baróti Szabó Dávid is.

Gyulafehérváron a jezsuiták először lelkipásztori tevékenységet folytattak, csak később nyitottak iskolát 1583-ban, kezdetben tizenegy diákkal, köztük volt a jövőbeli fejedelem, Zsigmond is. Az újonnan nyílt intézet a város tanügyi (köz)szükségletét elégítette ki, erre bizonyosságul szolgál az a tény, hogy két évi tevékenysége során a diákok száma százra nőtt. A gyulafehérvári kollégium nem volt a szó szoros értelmében vett teológiai intézet, de a végzősök közül sokan választották a papi pályát. Báthory vetette meg a kollégium anyagi alapját, gondját viselve már 1585. augusztus 14-én kelt alapítólevelében.

A rendnek 1615-ben sikerült ismét kollégiumot indítani Nagyszombatban, amelyet a kolozsvári jezsuita iskolában tanult, ott protestánsból katolikussá lett Pázmány Péter már esztergomi érsek korában 1635-ben emelt egyetemi rangra.

A jezsuita rendet 1773-ban XIV. Kelemen pápa Dominus ac Redemptor kezdetű brevéjével feloszlatta. Ekkor Magyarországon és Erdélyben 18 kollégiumban 20 kisebb rendházban és 11 missziós állomáson mintegy 900 rendtag működött. A rend működését VII. Piusz pápa 1814-ben engedélyezte újra, helyreállítva a Jezus Társaságot Sollicitudo omnium Ecclesiarum kezdetű rendelkezésével. Am a betiltás éveinek hátrányát Erdélyben – a korábbi hatékonysághoz és virágzáshoz képest – nem sikerült ledolgozniuk, így különösen az iskolai nevelés terén tevékenységük nem tudott sikert hozni, így témánk szempontjából tevékenységük már érdektelen.

A bánffyhunyadi harangszavú pap Ignác Károly

(1837–1911)

„Ignác Károly azok közé a kevesek közé tartozott, akiket Isten szívük szerint tett nevelővé. Csodálatos, nem e világból való hittel hitt az emberek jóságában és nemességében... Úgy megdicsérte a szurtos nebulót, aki eltalálta, hogy igen vagy nemet mondjon az ő játszi kérdésére, mintha baccalaurensi vizsgálatot tett volna a teológiából, de annak a gyereknek ragyogni kezdett a szeme, s a jövő órán már teljesen elkészülve kipirult arccal várta a kérdést... Jóindulata az embereken való segítség vágya úgy betöltötte lelkét, hogy semmi másra nem maradt ott hely. Azon tűnődött, azon dolgozott mindig, hogy másoknak használjon. Szenvedélyből volt jószívú...”

Voltaképpen ki is volt ez a földi halandó, akinek az érdemeit, jellemét ilyen szép felemelő szavakkal méltatta Ravasz László író, Bánffyhunyadi szülötte, a Dunamelléki Református Egyházkerület későbbi püspöke?

Ignác Károly 1837. április 15-én született a Szatmár vármegyei Sárosmagyarberkesz nevű községben. Régi, Szerencsi előnevű nemesi családból származott, édesapja református pap volt. A kolozsvári református kollégium diákjaként szószólója volt az 1848/49-es forradalom és szabadságharc eszméinek: emiatt egy ideig fogva tartották. A sikeres érettségi után választania kell az orvosi és a papi pálya között. Bár az előbbi vonzotta, mégis apja tanácsára beiratkozott a kolozsvári református teológiára és tehetsége, szorgalma révén tanulmányait kitűnő minősítéssel végezte el (1861).

Rövid segédlelkészi, majd udvari papi szolgálata után Szilágysomlyón hirdette az igét. Innen utazott külföldi tanulmányútra Németországba, utóbb bejárta Svájcot, Belgiumot, Hollandiát is. Tudásban, elményekben gazdagon tért vissza Szilágysomlyóra, családot alapított.

Az 1864-es esztendő változást hozott a somlyói tiszteletes életében. Ebben az évben megüresedett a bánffyhunyadi lelkészi állás, aminek a betöltésére az egyházközség Ignác Károlyt hívta meg, aki megkezdte hosszas és áldásos kalotaszegi tevékenységét. Ez a tevékenység kedvező, előremutató fordulatot jelentett a városka és a környék életében.

A külföldet is megjárt Ignác Károly felvilágosult szellemű pap volt. Megismerkedett Kalotaszeggel, számba vette híveit, tájékozódott az itteni állapotokról és haladó kezdeményezésekre határozta el magát. Mindenekelőtt növelte az istentiszteletek számát. Meggyőző erejű igehirdetéseivel, biblíamagyarázataival hamar elnyerte hívei bizalmát, jó orgánumával pedig rászolgált a „harangszavú” pap jelzőre. Olyannyira, hogy a más felekezetűek is szívesen hallgatták oktató-vigasztaló szavait.

A lelkipásztor tovább lépett: a betegeket meglátogatta, a rászorulókat hivatalos ügyintézésében segített. A korabeli feljegyzésekből kitűnik, hogy – bár nem minden ellenkezés nélkül, mégis sikerült megjobbítani a hívek viselkedésmódját, külső megjelenését,

ruhaviselését. Minden egyházi feladatot egymaga végzett el, általában idegenkedett a vezető állástól, oly szerény volt, hogy a megüresedett és neki felajánlott esperesi széket sem fogadta el.

Kapcsolatot teremtett, barátságot kötött Bánffy-hunyadi ismert személyiségeivel, elsősorban a Gyarmathy házaspárral. Velük közölte a helyi iskolai oktatás megújítása érdekében kialakított rendkívül fontos elképzeléseit és terveit. Ezidőtájt ugyanis felekezeti oktatás folyt (külön-külön református, katolikus, izraelita) ellenőrizetlen tananyaggal, nem megfelelő helyiségekben, összevont osztályokkal. Ignác Károly az egységes, állami iskola bevezetésének híve volt. E célból felajánlotta a református egyház Alutcaban levő telkét és épületeit, amit eddig felekezeti iskolának használtak. Miután meggyőzte Gyarmathy Zsigmond barátját (és másokat) az egységes, állami iskola szükségességéről, együttesen indították meg azt a három évig tartó akciót, aminek eredményeképpen 1874-ben megvalósulhatott a megálmodott terv, az új tanítási mód Bánffyhunyadi. E téren Ignác Károly tiszteletes úrnak elévülhetetlen érdemei vannak.

Az új iskola gondnoksági tagjává választották, e minőségében rendszeresen látogatta és ellenőrizte a tanítás menetét. Elvállalta a hit- és erkölcstan, valamint a vallástörténelem tanítását. A leadandó tananyagot ő állította össze, hiszen a törvény értelmében az a felekezeti megbízottak feladata volt. A gyermekeket, tanítványait az istentiszteleteken való részvételre buzdította. Az ünnepélyes tanévkezdtek és -zárások alkalmával Ignác Károly feladata volt az ima elmondása. Illusztrációként részletet mutatunk be a tiszteletes úr imájából, ami az új, kibővített, emeletes iskolai épület felavató ünnepélyén, 1904. október 9-én hangzott el:

„Íme, Atyánk, mi egy új iskola falai közt seregletünk most össze, hogy szent segedelmeddel ünnepélyesen megnyissuk ennek csarnokát és rendeltetésének átadva örömmel tekintsünk nevelés ügyünk boldogabb jövőjére! Óh, mily nehezen vártuk e napot, hogy újjult erőben, alkalmasabb eszközökkel, jobb jövőre készítő reménnyel tekinthessünk itt a lélek tejének, a tudományoknak vígan csörgedező forrására!...

Add áldásodat az épület köveire, hogy évszázadoknak zúgó viharjai közt is megálljon ez időtlen-időig, mindenkor hirdetve a te dicsőség mellett a tudományok hatalmát, a szellemi világosság romolhatatlan erejét!... Áldd meg Atyánk a tanítókat bölcsességgel, türelemnek lelkivel, hogy a rájuk bízottakban hűségesen sáfárkodván, legyenek igazságok szószólói, a nemzet virágainak gondos ápolói... Könyörgünk, Uram, családi életünk kedves zálogaiért, gyermekeinkért is, akiknek jóléte, előmenetele a szülői szívnek boldogsága... ihleld meg, óh, Isten, a szülőket is; olts szívökből minden szép és jó szeretetet a léleknevelő intézetek, az iskolák iránt; hadd

lássák és érezzék egyenként és mindnyájan, hogy a föld öröme és gazdagsága nem nyújt tartós boldogságot, hanem az itt szerzett lelki kincsek azok, melyeket a rozsda és a moly meg nem emészt, a lopók ki nem ásnak és el nem lopnak.”

Az elkövetkező esztendőben a harangszavú pap tovább folytatta áldozatos szolgálatát. A fentebb leírtak mellé újabb működési terület társult. 1905 októberében az Erdélyi Gazdasági Egylet a hunyadi tantestület bevonásával az iskola tornatermében gyümölcs- és terménykiállítást rendezett. Az érthetően nagy érdeklődésnek örvendő kiállítás bizottságába Ignác Károlyt is beválasztották. A legjobb minőségű termékeke díszoklevéllel, állami éremmel, illetve pénzdíjjal jutalmazták.

Beköszöntött az 1911-es esztendő, melyben Ignác tiszteletes úr félévszázados lelkipásztori szolgálatát ünnepelte. Ez az örömnép nem múlhatott el nyomtalanul: június 18-án köszöntötte Bánffyhunyard hálás népe harangszavú lelkipásztort, akire mindvégig büszkeséggel gondolt. Amint a korabeli krónikás írja: „miként az erős tölgylet a repkény”, úgy övezte őt a mély tisztelet, meleg szeretet, hű ragaszkodás. Visszapillantva, meglevenednek hasznos életének, buzgó munkálkodásának szép eredményei, melyekért a királyi tanácsosi címmel tüntették ki.

Sajnos nem sokáig örülhetett e szép, érzelmdús megemlékezésnek, az általános elismerésnek, mert fokozatosan romló egészségi állapota következtében, 1911. december 22-én örök álmra szenderült. Karácsony szombatján kísérte utolsó útjára koporsóját Bánffyhunyard és a környék gyászoló népe. A ravatalnál, a templomban, a sírnál ismert egyházi méltóságok mondtak imát, gyászbeszédet. Már idéztünk

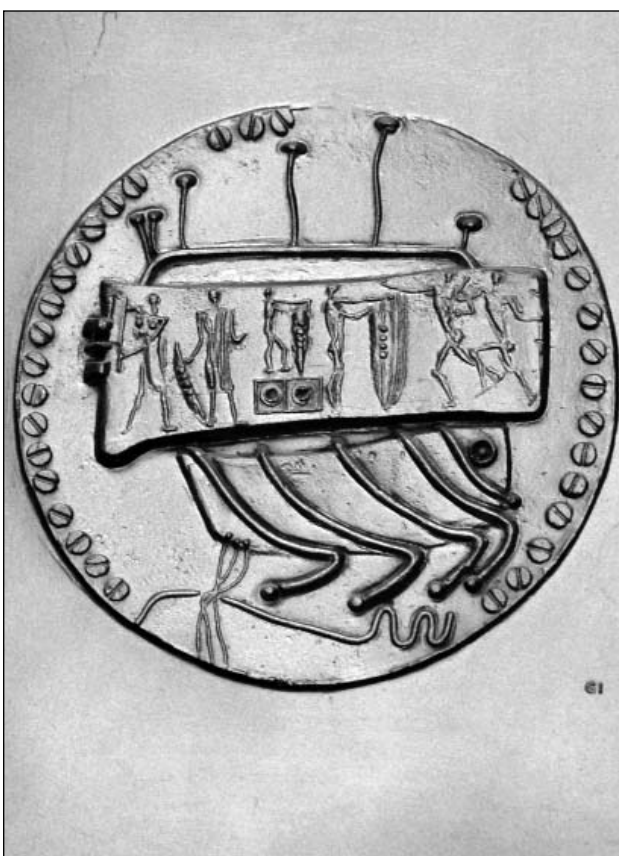
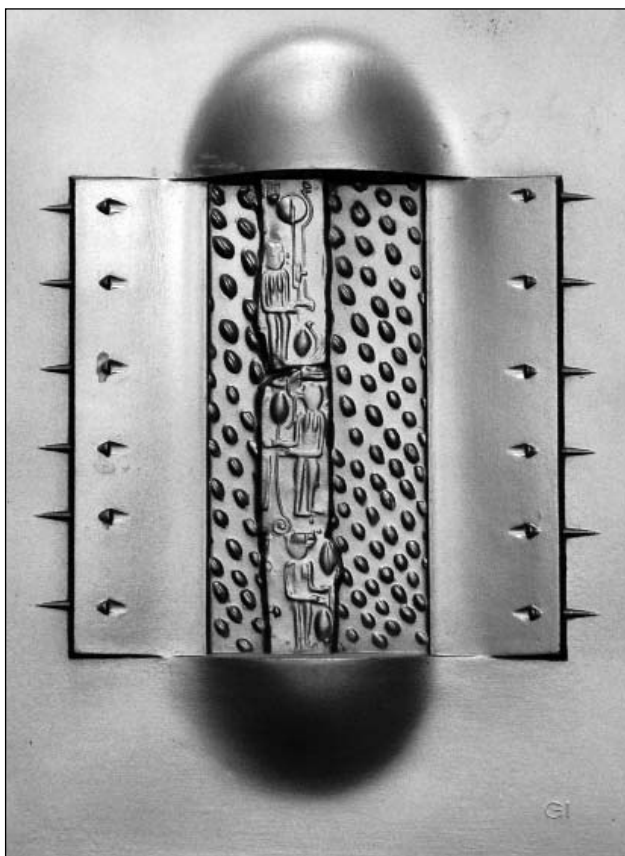


A bánffyhunyadi református templom

a volt tanítvány, Ravasz László nekrológiájából, ezúttal a befejező mondatokat adjuk közre: „Hívei sokáig fognak hűséges lelkipásztorukra gondolni, hangjának orgonaszaváról, igehirdetésének prófétai erejéről sokat fog beszélni az az emberöltő, amely halotta őt... Életének nagy tanúsága mindig a karácsonyi zsoltosma végső akkordjait juttatja eszünkbe: A földön békesség s az emberekhez jóakarat.”

Végül közreadjuk azt a nagy fontosságú dokumentumot, melyet Ignác Károly kezdeményezett. Ezzel lerakta a bánffyhunyadi, egyben a környék egységes iskolahálózatának az alapjait.

BUZÁS PÁL



Nemzetépítési stratégiák

Földes György történész, aki a Politikatudományok Intézetének igazgatója legújabb könyvében (Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989) a közelmúlt talán egyik legfontosabb korszakát elemzi a két ország életében. A könyv borítólapján egy fekete-fehér kép van, melyet Rédei Ferenc fotóriporter készített a Varsói Szerződés tagállamainak Budapesten megtartott csúcstalálkozóján, 1986. június 10–11. A képen Ceaușescu, Kádár, Jaruzelski, Gorbacsov (háttal) és Honecker. Mindent elmond a köztük levő kapcsolatról, amit képpen ki lehet fejteni. A könyv 562 oldalon nyolc fejezetben tárgyalja ennek a 33 évnek az eseménysorozatát, a két ország szempontjából.

A könyv bevezetőjében a szerző néhány módszertani kérdést tisztáz. Mint például: „ez a könyv nem vállalja Magyarország és Románia teljes gazdasági, kulturális, politikai, kapcsolatainak bemutatását”. Ebből a szempontból elsősorban az ország szereplő, méghozzá abban a formában, ahol hol, mint nemzet, hol, mint állam, hol, mint politikai szellemi elit, hol mint társadalom, a történet többi szereplője előtt megjelenik.

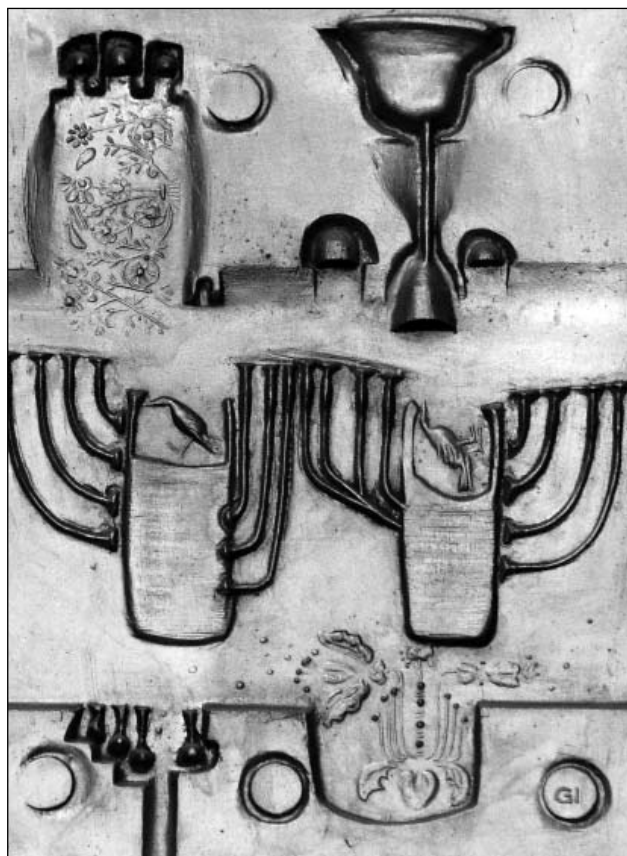
A kisebbségtörténelmi kérdés tanulmányozásakor kapcsolat történeti szempontot alkalmaz, illetve a kapcsolattörténetet, nemzeti, nemzetiségi szempontból elemzi. A kutató rendelkezésére állottak a magyar források, melyek kiegészültek romániai magyar levéltár könyvészeti anyagával, valamint nem-

zetközi sajtóanyaggal és a külügyi iratok áttekintésével. A könyv főszerzői: Magyarország, Románia, a magyar közvélemény, a romániai magyarság, Kelet és Nyugat, a Szovjetunió, és az Amerikai Egyesült Államok szövetségi rendszerei.

Két ország, két nemzetépítési stratégia 1957–1964 között című fejezetben elemzi a két ország helyzetében levő gazdasági különbségeket, a vezető személyek közti eltéréseket. A román politika a kínáló külpolitikai lehetőségeket kihasználta, nemzetegyesítő szerepét kihangsúlyozta a párt programjában. A kormányra kerülő pártok magatartásukat, stratégiájukat a nemzet mindenkori érdekeinek megfelelően a változó körülményekhez igazították. Már 1957–1958-ban jelentős különbségek voltak a két ország helyzetében. Földes megfogalmazásában: „Magyarország egy időre a világpolitika fókuszába került, súlyosan csökkent az ország vezetőinek presztízse, nem csak Nyugaton, hanem Keleten is. Előbb a katonai intervenció, majd a szovjet csapatok berendezkedése tette egyértelművé az ország függő helyzetét.” Összehasonlítja a két ország gazdasági szerkezetét, elemezve a különbségeket. Szerinte Magyarország gazdaságilag fejlettebb volt, mint Románia. Nyitottabb szerkezetű, viszont gyengébb nyersanyag és energia bázissal rendelkezett. Ezért inkább rászorult a külkereskedeleme és együttműködésre. Ezzel szemben Románia gazdasági szerkezete hasonlított a Szovjethez. Románia gazdasági vezetői attól féltek, hogy ne maradjanak nyersanyag beszállítói szerepben. A két országnak azonos volt a külső környezeti viszony. A viszony alakulásában meghatározó szerephez jutottak az eltérő nemzetépítési stratégiában a külpolitikai doktrínák. A magyar pártvezetés a nemzetépítő doktrínája és külpolitikai stratégiája, az 1956. októberi felkelés okainak és következményeinek elemzésénél leragadt, melynek lényege sztálinizmus nélkül, de együtt a Szovjetunióval. Az országot vezető politikusok legkevésbé sem gondoltak a nemzet egyesítésén. Ezt a történelemre, a szocializmusra és az internacionalizmusra bízta.

A magyar és román politikusok eltérően értelmezték a függetlenséget és a nacionalizmust. A magyar pártnak ki kellett küszöbölnie a függetlenség igényét, a nemzeti sérelmek emlegetését, a nacionalizmust, ide értve a nemzeti kommunizmust is, mind bel-, mind külpolitikájából (30. l.) Ezzel szemben 1956 után a román párt kommunista politikáját jobban áthatotta a függetlenség. Ezzel magyarázható, hogy a román gazdaság kevés kiaknázható komparatív előnnyel rendelkezett a szocialista országokkal fennálló kapcsolatában. A hatvanas évektől a román politikában egyre nagyobb szerepet játszott a gazdasági modernizáció és függetlenség összekapcsolása. A nemzet építések fontos szerepe volt a történelmi szféra konstruálása. A nemzetépítő stratégia részévé vált a határok megkérdőjelezhetetlenségének elérése. Kezdetben a román nacionalizmust rejtették. 1970-es évektől nem volt szükség korlátozásra. A gazdasági nehézségek megjelenésekor jól bevált módszer volt a nemzeti érzelmek túlfűtése.

A magyar kommunisták soha nem nyúltak a na-



cionalizmus fegyveréhez, még a gazdasági nehézségek megszorításai idején sem. A MSZMP kezdetektől fogva igyekezett elszigetelni a nemzeti érzelmet és a nacionalizmust. Kádárék azért vívták a harcot, hogy megtisztítsák a magyar nemzeti tudatot az úgynevezett terhes örökségtől, a nacionalizmustól. Nem engedik meg még egyszer, hogy a nemzeti kérdést a nemzeti érzelmeiket bárki eszközként használhassa, velük szemben (48. l.)

A nemzeti és nemzetiségi kérdést különböző képen értelmezték. A magyar politikusok számára, a nemzeti kérdés hosszú ideig belügynek minősült. Érdekes végigkövetni a két párt álláspontjának alakulását, a nemzeti kérdéssel kapcsolatban. Hogyan módosult különböző történelmi helyzetekben. A nyílt külpolitikai konfliktus – a határon túli magyarság helyzete belpolitikai kérdéssé válik című fejezetben. Kádárék a nemzeti kérdést a kulturális együttműködéssel, az utazási nehézségekkel együtt taglalták. A román vezetők szerint viszont egy pártnak sincs joga a másik párt belügyébe beavatkozni.

Egy másik fejezetben kihangsúlyozza, hogy 68 után a MSZMP stratégiát dolgozott ki a nemzeti kérdés kezelésére. Ezután fokozatosan megerősödtek azok a tendenciák, melyek elsősorban azt bizonyították, hogy a romániai magyarság helyzete a 70 évek végétől a 80-as évek végéig homogenizálódási politika következtében, fokozatosan romlott. Magyarországon az értelmiség java ennek érdekében felemelte szavát.

Időközben a 80-as évek közepétől megváltozott a magyar kormány álláspontja a nemzeti kisebbséggel kapcsolatban. Kádár szabad kezét adott a diplomáciaának.

Az egységes nemzetállam – kultúr-nemzet című fejezetben ismerteti annak a rádióműsornak a témáját melyben Szűrös Mátyás egyértelműen kifejti, hogy a határokon kívül élő magyar nemzetiségűek, főleg a Kárpát-medencében élő magyarság, a magyar nemzet része. Megismételte, azt a magyar álláspontot, mely szerint a kollektív jogok, a művelődés, a nyelvhasználat, a kapcsolattartás az anyaországgal, a nemzetiségi kérdés része. Szokai Imre és Tabajdi Csaba azt tisztázta, hogy a magyar politikának világos nemzetfogalomra van szüksége. Szerintük korszerű nemzettudat kialakítása józan történelmi szembenézést követel. Feltételezi a sokszínűség elfogadását, kettős kötődések iránti türelmet és megértést. A szerző szerint a homogenizálódási politika, az erőszakos beavatkozási politika tarthatatlan (398–399. l.) A nemzetiségi kérdés csak annyiban belügy amennyiben a megoldás felelőssége azé az országnak, ahol a nemzetiségek élnek. A 70-es – 80-as években a magyar politika kibővítette az eszmei ideológia fegyvertárát, és a hivatalos Magyarország a nemzet részévé nyilvánította a határon túli magyarságot. A megváltozott magyar alapállás a 80-as évek végére ez új helyzetet teremtett Bukarest és Budapest között. Az egységes nemzetállam ideológia a homogén nemzet megteremtését célzó cselekvés végre igazi ellenfelet kapott a kettős identitás létreépítő kultúr-nemzet felfogásban (400. l.) A 80-as évek közepétől Magyarország kezébe vette a kezdeményezést, nem hagyta szó nélkül a romániai történeket. Előbb indirekt, majd később közvetlenül nemzetközi fórumokon, fellépett a határon túli magyarok érdekében. A 399. lapon a következőket mondja: „A hivatalos magyar nemzetfelfogás és az 1960-as évek védekező jellegűek voltak. Karakterét a nacionalista félelem határozta meg. A következő két évtizedben a szem-

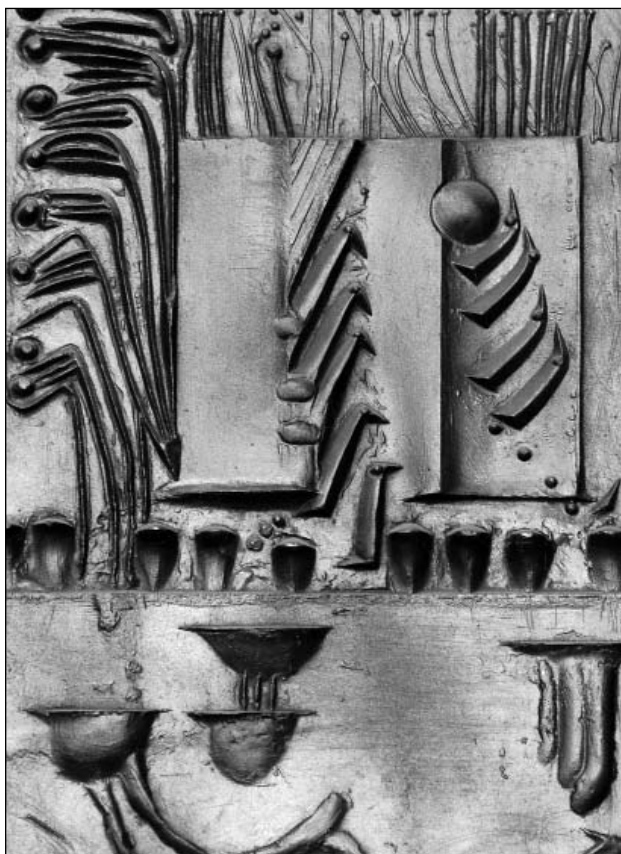
benezés a befogadás volt a meghatározó. Újraéledt a nemzeti büszkeség. Tudósok, politikusok újraalkoták a nemzet fogalmát. A 70-es 80-as években a magyar politika kibővítette eszmei fegyvertárát. Az átgondolt stratégia következtében a hivatalos Magyarország a nemzet részének nyilvánította a határon túli magyarokat.

A leírtak jobb megértése érdekében a könyv befejező fejezetéből idéznék (1989; A kétféle rendszerváltás és a két nemzet): „Romániában 1989 decemberében a megdöntött diktatúra helyén születő demokrácia lehetőséget adott arra, hogy a magyar nemzeti kisebbség politikai közösségként viselkedhessen, és mint ilyen artikulálhassa érdekeit. 1989 végén Magyarország fellépése megnyugtathatta a román közvéleményt: nem lesz reváns, nem lesz revízió. A magyar kisebbség nem az országon, a román államon kívül, hanem azon belül akar magának méltó helyet. A rendszerváltás, a geopolitikai környezet megváltozása új lehetőséget adott a két ország vezetésének egymás megértésére, egymás szempontjainak mérlegelésére.

A magyar és román társadalom előtt új kérdések sokasága várt megválaszolásra, melyek közül az egyik: hogyan képzelik, mint nemzet a jövőjüket. Az ezekre a kérdésekre adott válaszoktól függött, miként akarják alakítani egymáshoz fűződő viszonyukat. Megbékélés? A kettős kötődés elfogadása? A nemzeti önrendelkezés lehetővé tétele? Szövetség? Együttműködés? Verseny?

Az új korszakban ilyen és ehhez hasonló problémákra kellett és kell keresniük a választ az új politikai elitnek és a népnek.”

CSOMAFÁY FERENC



FELHÍVÁS A XIX. TORDASZENTLÁSZLÓI KÓRUSTALÁLKOZÓRA

Az RMDSZ és az EMKE Tordaszentlászlói Választmánya, a Thamó Gyula Közművelődési Egyesület, Tordaszentlászló Helyi Önkormányzata és Református Egyházközsége szervezésében; a Nemzeti Kisebbségvédelmi Hivatal, a Communitas Alapítvány, a Szülőföld Alap, Kolozs Megye Művelődési Felügyelőség és a Népi Alkotások Központja remélt anyagi és erkölcsi támogatásával, valamint az EMKE, a Romániai Magyar Dalosszövetség, az RMDSZ Kolozs Megyei Szervezete védnökségével az idén is megszervezi a hagyományos, immár a **XIX. Szent László-napi Kórustalálkozót a Biblia évének és Hunyadi Mátyás királlyá választásának 550. évfordulója** tiszteletére.

Az eseményre 2008. június 28-án, szombaton kerül sor, délelőtt 9 órai kezdettel a református templomban, folytatódik Szent László szobrának megkoszorúzásával, üdvözlő és emlékbeszédekkel, valamint a közös éneklésre kijelölt kórusművek előadásával a cinteremben.

Ezt követi a benevezett kórusok felvonulása, délután pedig kórushangverseny a művelődési házban.

A kórusok részvételi szándékát 2008. május 31-ig, írásban kell bejelenteni a következő címre: Szőke Zoltán ny. lp. 407505 Tordaszentlászló/Sävädísla, str. Szóló utca nr. 144 sz., jud. Cluj – Kolozs megye. Telefon: 00-40-264-374120

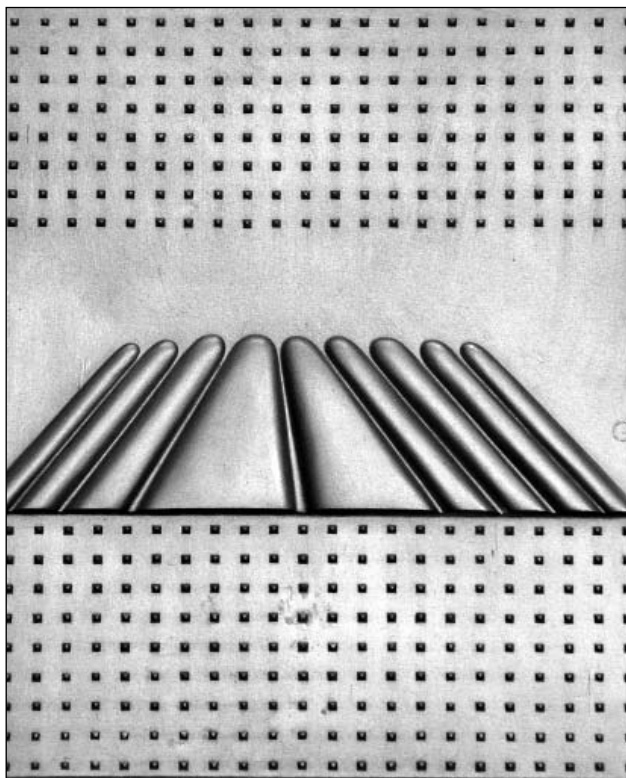
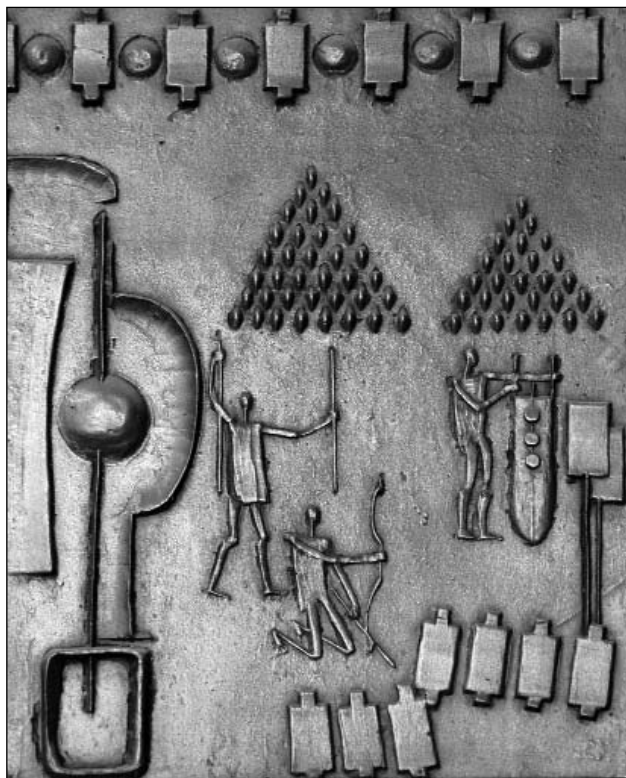
A jelentkezési lapon kérjük pontosan közölni a kórus teljes nevét, nemét, elérhetőségét, létszámát, a karnagy nevét, a kórus műsorát: a szerző nevét, a kórusművek címét, tudva, hogy az egy kórus számára fenntartott szereplési idő nem haladhatja meg a 10-15 percet. Akik először vesznek részt a találkozón, jelentkezési lapjukhoz mellékeljék kórusuk összefoglaló történetét is archívumunk számára.

A távolabbról érkezőket, külföldiakat, akik egy vagy több napot szeretnének itt tölteni, a faluturizmus keretében, fizető vendégekként tudjuk fogadni. Ilyen irányú igényüket a fenti dátumnál nem későbbben a következő címre kell postázni: Boldizsár Zeyk Imre, RO 407505 Tordaszentlászló/Sävädísla, str. Nagy utca nr. 379 sz., Kolozs megye/jud. Cluj, telefon/fax +40-264-374001, villámpostacím: boldizsarzeyk@yahoo.com.

A közös éneklésre kijelölt kórusművek: 1. Erkel Ferenc – Bárdos Lajos: Szózat, 2. Berzsenyi Dániel–Kodály Zoltán: Forr a világ bús tengere, oh magyar.

Kedves Dalostestvérek! Jjeligénk továbbra is: „Nyelvében és szokásaiban él, dalaiban és művészetében érez a nemzet!”

Boldizsár Zeyk Imre RMDSZ elnök
Szőke Zoltán ny. lelkipásztor, az EMKE elnöke;
Tamás Gebe András polgármester;
Guttman Mihály, a Dalosszövetség tb. elnöke,
Boldizsár Zeyk Zoltán elnök, Thamó Gyula KE.



A sámánizmus madártávlatból

A magyar és az indián kultúra sámánizmusarégen és ma

Minket, magyar diákokat több szempontból is érdekelhet a sámánizmus, egyféle prehisztorikus jelleggel és magyar vonatkozásaival egyaránt figyelmet érdemel. Feltevődött bennünk a kérdés, hogy mi volt a sámán szerepe a korabeli társadalomban, hogyan él tovább napjaink hagyományában, mi volt a közös az ázsiai, kelet-európai és amerikai táltosok, sámánok tevékenységében. A 2006 nyarán megrendezett II. ősmagyar Történeti táborban találkoztam egy ún. táltossal, aki felkeltette érdeklődésemet a téma iránt. Ez a táltos esténként a csillagok, csillagképek és a magyar történelem összefüggéseit magyarázta, előadásai annyira szemléletesek voltak, hogy szemem előtt kiderült a magyarság 3000 éve. Jellegzetes dobjárval kísérté saját szerzeményű verseit, amelyeket kántálva adott elő. Éttekzések előtt sajátos szertartással, közös imával készültünk fel a táplálék elfogyasztására. Az egymás kezét fogó körbeállt fiatalokkal próbálta éreztetni az energia átadását, keringését, és ezzel a rítussal szinte visszavarázsolta minket az ősidőbe.

A táltosról hamar kialakult bennem egy kép, amelynek fő elemei a bölcsesség, a nyugodtság, kiegyensúlyozottság, az emberfeletti képességek szintézise. Úgy éreztem azonban, hogy nagyon sok kérdés fogalmazódott meg bennem, amelyekre csak egy komolyabb kutatás adhat válaszokat. A tudományos diákkonferencia és az általa nyújtott lehetőségek további biztatást jelentettek, hogy érdeklődésemet ki-elégítem. A kutatási módszerek és a források kiválasztása már nehezebb volt, mint a téma kiválasztása. A megyei könyvtárban talált könyvek mellett még tudományos filmeket is kerestünk és interjúalanyként szántuk azt a táltost, akit a táborból ismertem meg. Kíváncsiak voltunk arra is, hogy diáktársaink mit tudnak a samanizmusról, általában a sámánokról, és más személyektől is kérdeztünk tapasztalataikról.

Témaválasztáskor mindenképpen ki akartunk térni saját nemzetünk táltosaira, az ősi vallásra, érdekelt az is, hogy milyen formában maradt fenn ez a hagyomány, de kitérünk az indiánok ősi vallására is, megpróbáljuk keresni a közös szálakat, hasonlóságokat és a mérvadó különbségeket is, lehetőleg változatos módszerekkel.

Általános bemutató

A sámán szó a mandzsú-tunguz saman, haman szóból származik, jelentése tudó, tudós. A bronzkorban alakult ki a nomád életmódot folytató népek között. Kissé megváltozott formában, de tovább élt az állattenyésztő, növénytermelő népeknél. A sámánt

egy közösségen belül nagy tisztelet övezi, mert tud kommunikálni a szellemekkel, gyógyító, lélekvezető, térben és időben távoli dolgokat tud látni, ezen kívül költő, énekmondó és előadó; mindez társadalmilag megkülönbözteti a többiektől. Hivatásának következtében mentesül a vadászat, halászat és termelési munkák alól, ezért a közösség feladata, hogy ellássa őt. A sámánizmus a természet tiszteletén alapuló ősi hiedelemrendszer, kapcsolatban áll az animizmussal, amely minden élőnek és élettelennek lelket tulajdonít, és a totemizmussal, mely a nemzetség őseként állatot tisztel. Nem tekinthető különálló vallásnak, mert nincs filozófiai és morális rendszere.

A sámánisztikus világkép szerint a világmindenség hármas felosztású: a középső világban élnek az emberek, itt ered a Világfa, Életfa is, mely összeköti a három világot. A felső világot a fa lombkoronája jelképezi, általában több szintű, itt vannak az istenek, jó lelkek, a bolygók és a csillagok. A fa gyökérvilága az alsó régió, ez a rossz lelkek, valamint a középső világgal együtt a szellemek lakhelye. Ez a világkép tehát függőleges, létezik azonban vízszintes elképzelés is, mint pl. a szibériai evenki népeknél. Itt a felső világot reggelinek, az alsót pedig éjszakainak nevezik. A kettő között van a középső világ. Mindezt egy hatalmas folyó köti össze. A sámán beavatása háromféleképpen történhet: öröklődéssel, tanulással és belső elhivatottsággal. Öröklődéssel a halott táltos lelke vagy az úgynevezett táltos betegség öröklődik, vagyis a sámán foggal, hajjal, tíznél több ujjal vagy több csonttal születik. Tanulás esetén az illető önként jelöli magát, ilyenkor a szellemek tanítják vagy az öreg sámán választja ki utódát. Belső elhívás esetén álmában megjelenik egy szellem, és kezdetben kedvező ajánlatokat tesz a hivatás elfogadásának érdekében. Általános jelenség, hogy a jelölt nem fogadja el hivatását, ezért a szellem kínozni kezdi. Ha továbbra sem enged, a szellem halálra is kínozhatja. Ha elfogadja, akkor következik a sámánbetegség, amely alatt a sámán több napig eszméletlenül fekszik étlen-szomjan. Az eksztatikus élmények általában a következő szertartásművet követik: szenvedés, halál, feltámadás. A beavatási álmok a következő témákat tartalmazzák vagy egyet, többet belőlük: a test feldarabolása, melyet a belső szervek és zsigerel megújítása követ; égbeszállás és párbeszéd az istennel vagy szellemekkel; alvilágjárás és beszélgetés a szellemekkel és a halott sámánok lelkével. A beavatás alatt szerezte meg a további tevékenységét nagyban befolyásoló segítő szellem jóindulatát (segítségét).

A sámán szertartásainak a célja a rosszakarát ki-

küszöbölése vagy a jó indulat, támogatás elnyerése a természetfeletti erőktől. A szertartások alkalmával elengedhetetlen, hogy a sámán a révületbe, az eksztázisba kerüljön, ennek két formája van. A megszállott eksztázis (passzív) esetén a sámán intenzív lelkiállapotba kerül, mert a sámán testét egy szellem veszi birtokba. A másik formája pedig az utazó eksztázis (aktív), ilyenkor az életfunkciói minimálisra csökkennek, a sámán lelke elhagyja a testét. A sámánok az eksztázis eléréséhez különböző segédanyagokat használnak, pl. dob, pszichedelikus növények. A dob az egyik legfontosabb kelléke a sámánnak. Ez kör, néha ellipszis alakú, melynek külső, belső részét is jelképek díszítik. A dob ütemes verése hozzásegíti a sámánt a révülés eléréséhez. Mikor a sámán lelke utazik, a dob szimbolizálja az állatot, a dobverő pedig az ostort, ha vízen utazik a dob a csónakot, a dobverő pedig az evezőt jelképezi.

A sámánok a szertartások alkalmával mindig rituális köpenyt viseltek, amely a segítő szellemet jelképezte, általában egy állatot, ami lehetett madár, szarvas, medve stb. A fejdísz is szarvasagancsból készült, vagy egy olyan szalagból, amelyekbe tollakat tűzött. Vas szarvaspaták, madárkarmok, medvemancsok alkották a lábbelit; ezek is szimbolikus jelentésűek. Elmondhatjuk, hogy mai fogalmakkal élve a sámán pap, filozófus, sebész, mágus, botanikus és pszichológus is egyben.

Az ősmagyar sámánizmus

A magyarok honfoglalása előtti időkről nincsenek hitelesnek tekinthető adataink, konkrét információink a származásunkat illetően. Köztudott, hogy a honfoglalás kori időkben a magyarok pogányok voltak, a vallási vezető szerepkörét a táltos látta el, ami a sámán magyar megfelelője.

Az ősmagyar sámánizmusra jellemzők voltak a fentebb leírt tulajdonságok. Valóban kapcsolatban állt az animizmussal, hiszen embereknek, állatoknak, tűznek, ligeteknek stb. mind lelket tulajdonítottak a magyarok. A totemizmus ugyancsak jellemző volt a magyar világlétre: a magyarok egy ősmadártól, a turulmadártól származtatták magukat – ezt bizonyítja az Emese álma című monda is. Diószegi Vilmos kutatásai szerint a magyar sámánok gyógyítók, jósok, lélekvezetők stb. voltak, mint ezt látni is fogjuk lennebb. A magyar táltos beavatása kétféleképpen történhet: öröklődés vagy belső hívás útján. A leendő táltos születhez főlösleges csonttal, foggal, több ujjal vagy burokban. Már kisgyermekkorában érezhető volt különleges tulajdonsága: csendes, visszahúzódó gyerek volt, korához képest erős és látomásos gyötörték. Ha hét éves koráig a szellemek ellopták a fogát vagy a főlösleges csontját, akkor nem lehetett sámán, ellenkező esetben a többi táltos elvitte tanulni. Néhol vizsgát is kellett tennie, meg kellett mássza a világfát, amelyet egy fa vagy egy létra jelképezett.

Belső elhívás esetén a fentebb már említett sámánbetegség kezdte kínozni (a táltos elrejtezett). Hoppál Mihály kutatásai szerint álmában a szellemek feldarabolták, hogy megszámlolják főlös csontjait, és kipróbálják, hogy lelke a testétől valóban el tud-e válni. A szibériai népeknél meghalt a sámánjelölt, ha nem volt főlösleges csontja – vagy megváltotta emberéletekkel. Egy jakut sámánnak például

öt csontja hiányzott, ez azt jelentette volna, hogy öt családtagja kellett volna meghaljon. De a sámán inkább lemondott és megvakult. A betegségtől kezdve a táltos immár rendkívüli képességek birtokosa lett. Az „ember anyagi léte az állat anyagi lététől függ, a természetfölötti erőket megszemélyesítő szellemek is jórészt állat alakúak. Éppen ezért a sámán minden tevékenysége hangsúlyozza az állati eredetet” – írja Diószegi Vilmos. Öltözéke a táltos segítőszellemét jelképezte: legtöbbször madarat, ritkábban szarvast.

A táltos dobjának Y-típusú fogója volt, mely Tejutat jelképezte. A bőrt 12 helyen erősítették hozzá a kerethez, ez a 12 csillagképet szimbolizálta. A dobot különböző szimbolikus ábrákkal díszítették. Napjaink emlékezetében is élénken él még a sámándob emléke és sokszor a szitával párosul, ami a gyermekversekben is előfordul: Adjon Isten lassú esőt, / Mossa össze mind a kettőt; / Szita-szita péntek, / Szerelem csütörtök, / Dob szerda.

A szertartások alkalmával elengedhetetlen, hogy a sámán eksztázisba kerüljön, amit a magyarok révülésnek hívnak. A szertartásokon a családfők vettek részt, akik a táltos jurtájának fala mentén helyezkedtek el. Ilyenkor sámán mindig rituális öltözködésként jelent meg, dobjával és illatos növények füstjével érte el az önkívületi állapotot. Az eksztázis során egy fa törzsébe vágott lépcsőfokok megmászása jelképezte égi útját. A szertartások célja a gyógyítás, jóslás, áldáskérés volt.

A magyar táltosok között is léteztek jók és rosszak is (fehérek és feketék), ezek gyakran viaskodtak egymással bika alakjában, de előfordult, hogy kerekék, lángok vagy csődörök alakjában. Mindennek célja az időjárás jóra vagy rosszra fordítása volt. Mindig tudták előre, hogy hol, mikor, milyen alakban és kivel fognak viaskodni.

Az indián sámánizmus

A samanizmus uralja a vallási életet, vagy a legfontosabb része annak. Mivel általában minden fiatal férfi alávette magát a látomáskereső rítusnak, vagyis egy saját segítő szellem keresésére indult, ezért mondhatnánk minden indián sámánizált egy kicsit. De nem mindenki vállhatott sámánná, mert csak a sámán volt képes a szellemek segítségével a természetfeletti erők közvetlen megtapasztalására.

Mint általában minden kultúrában, úgy az indiánoknál is a sámán fő feladata a gyógyítás, ezért orvosos embernek is hívják, de emellett ő szellemi vezér, jó, költő, énekmondó, előadó, a vadászszertartások vezetője, vagyis az ő feladata, hogy fenntartsa a világrétegek közti harmóniát. A harmónia alapelve, mely minden indián társadalom gyógyítási módjában visszatükröződik, ám kultúránként eltérő megfogalmazásban. A pimák és a navahók szerint ha helyesen él az ember, betart minden előírást, tudja, hogy mit lehet tenni és mit nem és ennek megfelelően cselekszik, akkor jó egészséggel fog örülni. A beavatás történhet spontán módon vagy szándékos kereséssel. Spontaneitásról beszélhetünk, akkor, ha egy halott sámán lelke vagy az ún. sámánbetegség öröklődik, ilyenkor a gyerek foggal, hajjal vagy tíznél több ujjal születik (főlös csonttal), vagy akkor, ha a jelöltnek álmában megjelenik egy szellem, és kezdetben kedvező ajánlatokat tesz a hivatás elfogadásának érdekében. Tanulás esetén az illető önként

jelöli magát, ilyenkor a szellemek tanítják vagy az öreg sámán választja ki utódát, ezt nevezzük szándékos keresésnek. A suszwap indiánoknál a sámánt állatok avatják be, akik majd a védőszellemei lesznek. A még szűz serdülő fiúnak izzasztókunyhót kell építenie, éjszaka a gőzben tisztul, táncol, énekel, addig, amíg a védőszellem meg nem jelenik, és segítségét fel nem ajánlja. Később az állat megtanítja saját nyelvére is. A paviotszo indiánoknál a halott sámán jelenik meg az illető álmában és tanítja.

A beavatási álmok meghatározó élménye a testi feldaraboltság átélése volt, valamint égbeszállás és párbeszéd az istenekkel vagy szellemekkel; alvilágjárás és beszélgetés a szellemekkel és a halott sámánokkal. A szertartásoknak mindig van egy jól meghatározott okuk, ilyenkor elengedhetetlen, hogy a sámán révületbe, ekstázisba kerüljön, melyet bizonyos eszközök használatának segítségével ér el. Növények kivonatait, füstjét is használták a tudatállapot módosításához. Carlos Castaneda Don Juan tanításai (A tudás megszerzésének jaki módja) című könyvében is olvashatunk ezekről a pszichedelikus növényekről: „Don Juan, egymástól függetlenül és különböző alkalmakkor, háromféle hallucinogén növényt használt: peyote-ot (*Lophophora williamsii*), csattanó maszlagot (*Datura inoxia*, illetve *D. meteloides*) és egy gombát (talán *Psilocybe mexicana*). Az amerikai indiánok már az európaiakkal való találkozásuk előtt ismerték e három növény hallucinogén tulajdonságát. Hatásuk miatt ezeket a növényeket széles körben használták örömszerzés, gyógyítás, varázslás és egyfajta ekstázis elérése céljából.” Ugyanakkor a dob ütemes verése is hozzásegítette a sámánokat az önkívületi állapothoz. A dob általában tojásdad formájú, bőre rénszarvas-, jávorszarvas- vagy lóbőr. A felszínét rajzok díszítik, amelyek általában a világmindenséget ábrázolják. Lehetnek: természeti képek, Nap, Hold, Csillagok, állatok, növények, emberek, eszközök vagy vonalas, sugaras, geometrikus alakzatok is.

Az észak-amerikai sámánoknak inkább jelképes szertartás öltözetük van: sas- vagy másféle madártollak, egyfajta csörgő vagy egy kis dob, zacskók hegyikristályokkal, kövekkel és más varázstárgyakkal. Ritkábban, de vannak szertartási öltözékek is, az apacsoknál például a sámánoknak van egy rombusza, egy varázskötele és egy szertartási kalapja is. A sámánt, amikor beteghez hívták, gyógyítását a betegség okainak kiderítésével kezdte. A betegség oka lehetett egy tárgy, amely bekerült a testbe, vagy a lélek elvesztése. Az első esetben el kell távolítani a harmóniát megbontó, a bajt okozó tárgyat. A másodikban meg kell találni a beteg szökevény lelkét, és vissza kell hozni. A gyógyítás során elengedhetetlen az ekstاتikus képességek alkalmazása; a szertartás szükségképpen magába foglalja a szellemek megidézését. Az ártalmas tárgyak lehetnek kavicsok, piri-nyó állatok, bogarak, amelyeket a gonosz szellem vagy boszorkány a gondolat erejével helyezi be a testbe. A lélek elvesztésének okai lehetnek álmok, amelyek a lélek szökését idézik elő, holtak, akik nem tudják itt hagyni a földi életet; vagy maga a beteg lelke, amely túl messze csavarog a testétől.

A szertartásokra általában éjszaka, a beteg házá-
nál kerül sor. A paviotszo indiánoknál a sámán egy tolmács kíséretében vagy egy táncosnővel érkezik

meg a szertartás helyszínére. A szertartás közös pítázásból, éneklésből áll, majd a diagnózis felállítása után (esetenként ez ekstатikus képességek alkalmazását igényli) közös tánc következik a tűz körül. De olykor a sámán meditációba mélyedve keresi a baj okát, pl. az acsumavi indiánoknál. Az észak-amerikai indián sámánok szertartásai nagy vonalakban hasonlítanak. Ezzel szemben ritkábbak a látnok- és időjárás-varázsló szertartások.

Zárszó

Nem véletlen, hogy éppen az Andokban és Mexikóban, az egykori indián államok területén található manapság is a legtöbb indián, igaz, magukon viselik az ibériai keresztény civilizáció hatását. A félvérre válas ellenére a mai új műveltségben is kimutathatóak a hagyományos indián kultúrák lényeges vonásai. A városi sámánizmus vagy neosámánizmus az egykori sámán gyógyító tevékenységéből alakult ki. A kitalálóknak elsősorban pénzkeresési lehetőség az egy-két napos sámán-tanfolyamok működtetése, valamint a sikerkönyvek, amelyek a sámánizmusról, az egzotikus országok sámánjairól, valamint saját beavatási élményeket tartalmaznak.

Mindkét kultúrában a sámánok voltak a vallási élet meghatározó személyiségei, nagy tisztelet övezte őket, hiszen kommunikáltak a szellemekkel, gyógyítottak, ezenkívül költők, énekmondók és előadók is voltak egyben. Az első különbséget a beavatási módszereknél találtuk. Az indiánoknál mindhárom forma jelen volt, a jelöltek öröklődés, tanulás vagy belső elhívás útján válhattak sámánná, míg az ősmagyaroknál a tanulás módszere hiányzott. Viszont mindkét esetben a beavatási álmokra jellemző volt a test feldarabolásának átélése, amit a belső szervek és zsigerek megújodása követ. A szertartásoknak közös céljaik voltak: gyógyítás, jóslás, rosszakarát kiküszöbölése vagy a támogatás elnyerése a természetfeletti erőktől. A sámán tevékenységei közül külön ki kell emelnünk az ekstázist, mely nélkülözhetetlen volt a szertartások alatt.

Kelet-Európában is újjáéledőben van a sámánizmus, a modern sámán elsősorban bölcs és természetgyógyász. Érdekes kép él a diákok szemében is, kérdőíves felmérésünk szerint van, aki szektavezéért, varázslót vagy természetgyógyászt lát bennük. Érdekes azonban, hogy a sámánizmus történeti hátterét, a sámán korai szerepét szinte senki nem ismeri. Megpróbálják rekonstruálni a szertartásokat, gyógyításokat, énekeket stb., de valahogy már nem igazán illenek bele a modern világképbe. Mégis helyük van, titokzatosságukkal vonzzák a figyelmet és érdeklődést. Kovács András, magyarországi táltos a következő meghatározással szolgál: akik a fénnel szembe néztek, és akik fénné váltak! Napjaink táltosai a múlt fele forduló romantika alakjai, akik megszólítják a Napot és Jézus Krisztust, a teremő őserőket és a Szűzanyát. Tanítványaikat egyféle ökümenikus bölcsességgel és szelidséggel igazítják az értékek útjára, anélkül, hogy megtagadnák az út mellett futó ösvényeket.

KATÓ MÁRIA MAGDOLNA
FÜLÖP CSENGE

FÜRDŐK ÉS KALÁKÁK A CSÍKI-MEDENCÉBEN

A Csíki-medence a Keleti Kárpátok déli részében helyezkedik el, a Hargita és a Csíki-havasok között. Északról a Gyergyói-havasok, délről a Bodoki-hegység határolja.

Ebben a térségben több száz gyógyvízforrás található. A valamikori öregek azt mondják, hogy szinte nem is volt olyan falu, település, melynek határában ne lett volna egy gyógyvízforrás. Mára ezeknek a forrásoknak egy része kiapadt, feltöltődött. De még mindig vannak olyanok, amelyek az arra szorulóknak gyógyulását segítik, az arra járók, turisták pihenését biztosítják. Ezeknek a fürdőknek egy része már a régebbi időkben ki volt építve, csak sajnos olyan anyagok felhasználásával, mint a beton. Az idő folyamán ezek a már amúgy is ronda létesítmények tönkrementek, lerobbantak és teljesen használhatatlanná váltak. Ezeknek a használhatatlan vagy még ki nem épített fürdőknek egy részét egy pár befolyásos cég, kisebb cégek hozzájárulásával, kalákában felújította. Ez a kaláka mozgalom teljesen önkéntes, természetbarát emberek állnak össze, akik természetes anyagok felhasználásával építik újjá ezeket a gyógyfürdőket.

A természetes anyagok megőrzik a táj szépségét, energiáját. Az építkezés során semmiképpen sem használnak betont, helyette inkább természetes kö-

vet építenek be. A fa igen fontos alapanyag, szinte minden abból készül.

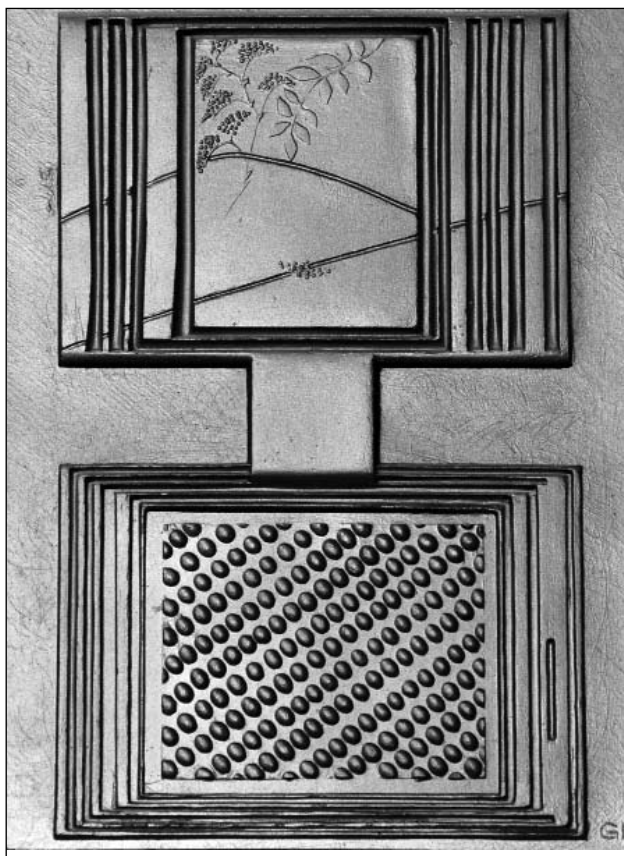
Nézzük meg, mit hogyan is készítenek. Szerintünk egy fürdő legfontosabb része a medence. Ezzel van a kaláka folyamán a legtöbb munka. Először kimélyítik a forrást, ami nagyon nehézkes folyamat, hiszen a víz folyamatosan feltör. Ezután fából elkészítik a medence víz alatti részét. Miután ezzel végeztek és minden összeillik, ráhelyezik a forrásra és a szabadon maradt helyet földdel feltöltik. Ezután már a kevésbé nehéz szakasz következik. Elkészítik a medence körüli részt. Ez a legtöbb esetben nyitott szokott lenni. A medence körüli teret egy részen lepadolják, hogy a szennyeződések (föld, avar stb.) valamennyire kiszűrjék. Elkészítik a padokat, amiken kényelmesen kivárhatják az odaérkezők, amíg rájuk kerül a sor. Általában két medencét szoktak készíteni, egy belemerülőset, amibe nyakig bele lehet ülni, és egy lábáztatót. Idővel a medencék falán különböző vízinövények, baktériumok szoktak megtelepedni, amik nem ártalmasak a fürdőzőkre nézve.

A második munkagényesebb terület a pallózás. A mocsaras, sáros terepre a kényelmesebb bejárhatóság végett pallóutakat szoktak lefektetni. Ezeknek az utaknak előbb egy kis földmunkával elő kell készíteni a terepet. Majd vasúti sínekhez hasonlóan kerül le a faanyag. Előbb egy-egy párhuzamosan fekvő gerendásor, ezt követi a járófelület, ami egyben összefogja az építményt.

Ezekon kívül jellegzetességek még a fűzőépítmények. Ezzel is – ahogy az eddigi objektumokkal – egy külön csoport foglalkozik. Első feladatuk a fűzőágak begyűjtése. Ezeket megtisztítják a levéltől, a sártól, de nem hántolják le. Az előkészített ágakat bizonyos formákban összekötik, majd az elkövetkező években lassan-lassan kizöldül. Ezekon kívül még előfordulhatnak öltözők, imahelyiségek, asztalok, padok, WC.

Lássuk hát néhány fürdő felépítését. Elsőnek tekintünk be a csíkkozmási Sószek-fürdő elrendezését. Ez a forrás a falutól néhány km-re található. Viszonylag nagy területet foglal magába. Az utat közrevező területen van egy keresztet, ahol kikapcsolódhatnak, imádkozhatnak az odaérkezők. A kereszt egy kisebb dombon helyezkedik el, mely alatt egy falatozó kapott helyet. Ezzel szemben helyezkedik el a tulajdonképpeni fürdő, amely egy vasas, hideg belemerülős medencét tartalmaz, amely serkenti a vérkeringést. Ezenkívül kissé távolabb az előbbtől egy nyolcszög alakú négyes lábáztató található, közepében egy embermagasságú, elágazó fával. A víz sótartalma annyira magas, hogy a körülötte lévő fák teljesen elfehéredtek, átitatódtak sóval. Az előző medence előtt található egy öltöző, amelyen – mint más fürdőknel – a nap és a hold jelzi a nemek közti különbséget. Itt is található egy élő fűzőépítmény, melynek belsőjében egy oltárnak szánt kő körül kis ülőkéik biztosítják az imádkozás lehetőségét.

Következő célpontunkként talán választhatjuk a kászonújfalusi következő Sós-kút-fürdőt. Ez a hely a



környékbeli emberek számára egyik legkellemesebb pihenőhely. Sokan látogatják gyógyulás végett, sokan csak egyszerűen pihenni akarnak. A bejáratot egy híd képezi, melyet egy élő fűzkapu nyit meg. Itt is két medence nyújt segítséget a gyógyulásra vágyóknak. Itt egy különleges forrásra bukkan az arra járó, amelyet egy repülő sast formáló tető véd.

A bejáratnál szembeni öltözőn lévő táblán ez áll:

„Ivókúra: gyomor és cukorbetegségekre. A kénes ásványvíz bomlékony, így eredményesen csak a forrásnál használható.

Külső fürdő: szemvizeknek, köszvénynek, bőr- és érrendszeri betegségekre, ill. vérkeringés serkentésére. Sós-kút-fürdő vize alkalikus: pH 7,95. Össz ásványi anyag tartalom: 2835 mg/l.”

Az erdő alatt elhelyezkedő területen több pad, asztal, egy fődött nagy asztal, tűzhelyek és egy WC is van.

Ezek után látogassuk meg a csíkszentkirályi Borsáros-fürdőt. Ez a nagyobb fürdők közé sorolható. A bejáratától a fürdőig viszonylag hosszú az út. Egy lépcső és egy hidacska is az utunkba kerül. Első állomásunk az Agnes forrás, melyről nem közölnek bővebb információt a táblák. Ezután a fődött kis forrás után egy székelypadon keresztül megpillanthatjuk a hatalmas medencét, ami most már nem csak a belemerülést engedi meg, hanem úszni is lehet benne. Az Olt folyó partján feltörő melegvizes forrásra épült medence két részre tagolódik. Van egy sekély, gyerekeknek való rész és van a nagyobbik fele, amely az úszóteret biztosítja. A medencével szemben három építmény található, amelyek lineárisan helyezkednek el. Az első egy filagória, majd egy kőre festett Mária-kép és egy öltöző. A medencétől félreeső helyen egy magyar Szentkoronát ábrázoló fűz-építmény található, ami lassan a falu jelképévé vált. Ahogyan más fürdőknél, itt is találhatunk imákat közlő táblákat. Szerintünk ezt a fürdőt mégis csak a nagy medencéje teszi nevezetessé.

A csobotfalvi Kerekeger-ferdő a kaláka mozgalom egyik kisebb munkájának nevezhető. A falubeliek oly annyira felkarolták, hogy még anyagi támogatásra sem volt szükség. Itt található az idáig felújított fürdők közül talán a leghidegebb forrás. E forrás vize +30C-os, amely serkenti ugyan a vérkeringést, de a hideg víz már fizikai fájdalmakat okozhat. Használata úgy javasolt, hogy a levegőről egyből nyakig el kell benne merülni, közben pedig a Miatyánkot kell mondogatni, a mellkas előtt összetett tenyerekkel. Ez egyfajta szellemi energiát is biztosít, valamint a karok melegítik a mellkast. És talán még azt is eredményezi, hogy ezzel elvonjuk a figyelmünket a fájdalomról. Háttrébb egy nagyon finom ízű ásványvíz-forrás csordogál végig a mocsaras terepen. A forrás mellett elhelyezkedik még egy nagyobb, magasabb hőmérsékletű medence is.

És elérkeztünk a kedvenc fürdőmhöz, a csíksomlyói Barátok-ferdőjéhez. Ezt mondhatjuk a legösszetettebb és legbonyolultabb fürdőnek. Két részből tevődik össze. Van egy fürdőkert, amit egy jellegzetes tulipán alakú építmény határol. Ennek a közepében található a hatszögű medence, a medence körüli száradó, ahol körben padok vannak, így a gubbenés után nem kell egyből felöltözni, még egy ideig lehet szárítkoznia is. E fölött egy szinttel, a bejáratnál szemben található az oltár. Ezt egy szilva- és körtefából faragott lángoló kereszt képezi, amelyen egy márványgömb a holdat jelképezi. Az egész oltár két nagy kő közé van

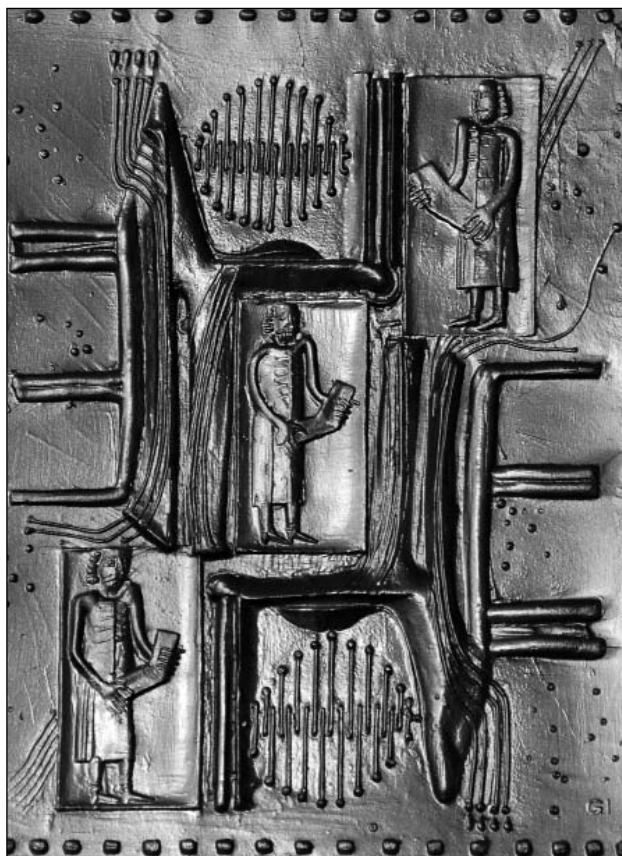
beillesztve. Egy két tagból álló külön csoport foglalkozott ezzel a témával. Nyáron a száradó és az oltár emelete közötti kis területre virágokat ültetnek. Ezzel kellemes hangulatot teremtenek.

Itt is van lábáztató. Ebben is olyan víz van, mint a nagy medencében, csak erről azt kell tudni, hogy nem mindegy, ki mikor használja. Azt mondják, ezt pünkösdkor kell használni és az asszonynak kell megmosnia a férje lábát belőle, nem bele. Ki kell méríteni egy kevés vizet, és azzal kell a férfi lábát megmosni. Ennek inkább szellemi hatása van, mintsem fizikai. Sajnos van, amikor ez a lábmósó elapad, vagy feltelik szennyeződéssel. Ilyenkor olyan önkéntesekre vár, akik kitisztítják.

A fürdőrészhez külön bejárat van, és onnan még egy kis palló vezet a Fűz-Máriához, mely olyan élő fűzépítmény, amely Máriát jelképezi. Az alsó széles rész a köpenye, a felette lévő kör a feje. Belsejében három kis farönk lehetőséget nyújt a pihenésre.

A második rész egy rózsafűzér-útból áll, amit több építmény egészít ki. A rózsafűzér-úton, akár csak a rózsafűzérén lévő golyócskák, azoknak megfelelő kövek vannak. Persze nincsen olyan sok, de rájuk van vésve egy-egy ima. Az első és az utolsó a Miatyánk, a közbeesőkön az Üdvözlégy. Minden kővel szemben egy pad van elhelyezve. A rózsafűzér útnak is van külön bejárata. Ezt egy székelypadu nyitja meg az emberek számára.

Az első célpontot talán a rendkívül egyedi napóra képezi. Ennek az órának egy nagyobb fából készült alzata van, amin található a beosztás. Itt egy érdekes módját jelenítették meg az idő ábrázolásának. Az arab vagy római számok helyett itten Jézus tizenkét tanítványának a nevével jelenítik meg a be-





osztást. A nevek rovásírással vannak belevésve a fába. Az árnyékot adó tárgy egy nagy lapos, természetesen mintázott kő.

A másik érdekessége ennek a helynek a holdóra. Ez egy szinte kör alakú épület, amely rendelkezik tetővel is. Végül is a tetejében van a szíve, hiszen a közepe lyukas, innen lecsüng egy érdekes mintázatú vaskarika, aminek a mintázatát a belsejében elhelyezett fémlemez alkotja. Azt, hogy miért éppen - óra végződést kapott, hogyan képes közölni az időt, azt nem igazán tudtuk meg. De azt sikerült kiderítenünk, hogy miért éppen holdóra. Ha meredek szögben süt a nap, akkor a tetőzetbe elhelyezett hullámkon keresztül is be tud jutni a fény, ekkor egy nap jelenik meg az aljaton, viszont ha nem elég meredek a fénysugár, akkor egy félhold mutatkozik meg.

A kerítés mentén egy négy méter nyolcvan centis életfa kapott helyet. Ez egy egyenes faoszlop, melyet három keresztben áthaladó spirális forma szel át. A formák végén elhelyezkedő körökre rézveretek kapcsolódnak. Az oszlop szintén egy körben végződik, melyen szintúgy rézveret található. Ez az életfa a csíksomlyói zárandokhely örök életét ábrázolja.

Meg kell még említenünk azt a rengeteg festett táblát, amelyek a pallók mentén vannak felállítva. Ezekkel annyira sok munka volt, hogy a tíz nap alatt nem lehetett mindeniket befejezni, így ezeket egy kisebb, pünkösdi kalákaival állították fel. Kék alapon fehér betűkkel vannak megjelenítve az imák, könyörgések és útbaigazítások.

Az új építmények mellett feljavították a borvízházikót is. A nagyon jóízű gyógyforrás egy szép faépítménnyel van befödve, aminek nincsenek falai, csak az oszlopok tartják a tetőzetet. Sajnos egyesek úgy gondolták, hogy ez a legmegfelelőbb hely arra, hogy

rajztehetségüket megmutassák, és teljesen oda nem illő ábrákkal, grafittikkal egészítették ki az oszlopokat. Ezeket a rajzokat a kalákások lecsiszolták, helyükre pedig székely motívumokat festettek (főleg tulipánokat).

Tekintsünk be egy kicsit a kalákák lezajlásába. Amint már a dolgozat elején is említettük, ezeket a kalákákat igen befolyásos cégek szervezik, támogatják. De hogyan is kezdődik egy kaláka? Egy megadott időpontra, helyszínre összegyűlnek a kalákázók. Itt leadhatják az általuk hozott élelmet vagy szerszámokat. Mivel valahol meg is kell szálljon ez a sok ember, mert sok esetben eléggé sokan vannak, a szállásokat a szóban forgó falu biztosítja. Van, amikor családok vállalnak szállásadást, máskor az iskolába várják a kalákázókat.

Minden kaláka kezdetén szokott lenni egy ismerkedő program, ahol az önkéntes résztvevők megismerhetik egymást, többet megtudhatnak egymásról. A következő napon mindenki bejelenti, hogy milyen területen szeretne segíteni. Mindenki azt választhatja, amihez a leginkább ért, kedve van. Miután ez megvan, mindenki a csapatával és a vezetővel (mert minden csapatnak van egy vezetője) elindul terepszemlére. Ekkor megbeszélik, hogyan képzeltek el az építkezést, és ha valakinek jobb ötlete támad, azt megvalósítják. Miután mindent megbeszéltek, elkezdődhet a munka. Ez kellemes körülmények között történik, a közelben egy zenész népdalokat játszik, ami jobban feldobja a hangulatot.

Az étkezés egyszerre szokott lezajlani, önkéntesek vannak a konyhán, ők legtöbb esetben helybeliek, de a többiek is besegítenek.

A kemény munka után bizony jólesik egy kis kapcsolódás, erre a célra szerveznek esti programokat, amelyeken sok érdekes dolgot lehet tanulni. Szoktak lenni táncházak, beszélgetések, előadások, kiállítások.

Így zajlik le egy tíznapos fürdőépítő kaláka. Reméljük, elnyerte az olvasó tetszését, és talán kedvet kap, hogy kipróbálja mind a kalákát, mind a fürdők kellemes környezetét.

E dolgozattal kettős célt szeretnénk volna elérni: egyrészt ismertetni a vidékünkön található csodálatos természeti kincseket, másrészt felhívni a figyelmet a kaláka lehetőségére, a közösen elvégzett munka hasznosságára és szépségére. Hiszen meggyőződésünk, hogy ha e mozgalom szélesebb körben ismertté válik, szebbé, emberibbé változtathatjuk környezetünket.

Gondolatainkat egy idézettel szeretnénk zárni:

*„Az élet emléket a víz lelke hozta el erre a földre.
Ebből az emlékből ébredt a lélek, jelent meg az ember,
Míg végül megszülettünk Te és Én.*

*És most figyelmünket a víz felé fordítjuk,
És újból életet lehelünk belé.*

*Tudatunk, jó szándékunk és a szeretet érzetéből
Fakadó mosolyunk mind új életet adnak a víznek,
Így egy új és tündöklő világegyetem jön létre.”*

PUTNOKI CICEO ZOLTÁN
NAGY BABOS REBEKA

TATRANGI HAGYOMÁNYOK ÉS SZOKÁSOK

Dolgozatunk témája Tatrang, hiszen számunkra fontos a hagyományok ápolása és továbbadása. Egy nép vagy település a valóságban akkor maradhat és élhet igazán, ha ismerjük múltját, illetve a jelen átveszi és tovább adja a szépet, a jót, az értéket.

A mesébe illő Tatrang földrajzi ábrázolása mondhatni a világmindenséget foglalja magába. A Tatrangba vezető út a folyó bal partján halad, s a hídon vezet át a folyam jobb partján regényesen fekvő faluba. Nevét a Tatrang folyóról kapta a falu, amely a havasok szülöttjeként nem igen tűri a mederbe szorítást, ezért a múltban gyakran kiöntött. Úgy látszik, hogy Tatrang Négyfalunál később alakult meg. Ezt bizonyítja az az 1366-os okmány, amelyben Tatrang nincs említve. Később a falunak több neve volt: Tatrangfalwa, Tataranek, Tathrang, Terlundsanek.

A Csukás-hegység lába dombok formájában kérezkedik be a településbe. A Barcasági-medence gazdag termőföldekkel ajándékozta meg az itt élő lakosságot. Tatrangnak borvize is van, savanyú víznek is nevezik, amelynek eredete azonos lehet a hegy túlsó oldalán felfakadó zajzoni ásványos vizekkel. Erre a következtetésre úgy juthatunk, hogy Tatrang és Zajzon választó falát a Szakadát képezi. A Szakadát pedig nem más, mint egy kimagasló hegyfok, mely az egymás keblére siető Tatrang és Zajzon folyók között emelkedik; végül útjaiban lelapul, hogy a két iker folyó összeömlhessen.

A tatrangi lakosságra már a régi időktől fogva jellemző volt a vallásosság. A német humanizmus szelleme és Luther tanításai a nagy század humanista Johannes Honterus révén eljutottak e barcasági településbe is. Ily módon evangélikusokká váltak, s volt, hogy az egész környék népe egy központi egyházba járt imádkozni. 1686-ban Tatrangnak már önálló egyházközsége volt. Orbán Balázs szerint 1757-ben a tatrangiak új templom építéséért folyamodtak. 1820-ban a régi templom helyett egy tágasabb épült, a mostani díszes egyház.

Tatrang egyike azoknak a hétfalusi közösségeknek, ahol a nevelésügy magas szinten áll. Bár eleinte a tanítás a papilak egyik termében történt, a tatrangiak kiharcolták egy iskola felépítését is. Szomorúan emlékeznek vissza a tatrangiak az 1945/46-os tanévre, amely rendkívül nehéz volt. A legnagyobb baj az anyanyelv mellőzése volt az iskolákban. Az 1848/49-es tanévtől kezdődően az állam biztosította a tatrangi iskolában is a magyar tagozat működésének teljes anyagi fedezetét. Az állami iskola épületeiben a román tagozat 1. sz. Általános Iskola, a magyar tagozat 2. sz. Általános Iskola néven szerepelt. A mai iskolát 1970-ben építették a megyei szervek és a tatrangi néptanács segítségével.

Zajzoni Rab István versei, írásai a tatárjárásról, majd a 48-as forradalom eseményeiről számolnak be. Az első és második világháborúban is az itt élő magyarság méltón kivette részét.

Az itt élő csángóság történelmi múltja is eseményekben gazdag. Ez a térség gyakran a küszöböt jelentette a veszedelmek előtt: 1529-ben és 1552-ben a moldvaiak égettek és raboltak itt; 1611-ben a törökök, majd a tatárok; 1696 októberében a Thököly csapatai dúltak fel mindent. A 17. században portyázó

csapatok raboltak és fosztogattak itt. A keletről behozott pestis és kolera tizedelte a lakosságot 1480-ban, 1712-ben, 1718-ban, 1757-ben és annyi áldozatot követelt, hogy a betelt temetők helyett újakat kellett nyitni. Majd a 1848/49-es forradalomban a Tömösi-szoros felől betörő orosz-osztrák seregekkel kellett megküzdeni. Az 1848-as események a tatrangi magyarságnak a menekülés időszakát hozták. A II. világháború eseményei rányomták bélyegét a tatrangi lakosság életére. Habár a Bécsi döntés értelmében Észak-Erdélyt az anyaországhoz csatolták, a Barcaság vidékének sajnos az elszakadást kellett átélnie. A II. világháború vége mégis cseppnyi reményt hozott az itt élő egyszerű ember számára. A felszabadulásos nagy érzés szárnyalásából azonban igen rövid időn belül a földre vonszolták az embereket a realitások.

Akárcsak Erdély többi helységében, a tatrangiak is próbáltak teljes erővel ellenállni az államosításnak. Sajnálatos módon ezt nem tudták elkerülni. A kommunista rendszer után mondhatni, a faluban fokozatosan helyreállt az élet, habár állíthatjuk, hogy a lassú hanyatlás jellemezte ezután.

A legjelentősebb helyi kézműves foglalkozások: a tojásírás, a szövés, a bútorfestészet, a kosárfonás. Az itt élő csángóság gyakran használta a természet adta lehetőségeket. A közeli lombhullató- és fenyőerdők a fakitermeléshez biztosítottak nyersanyagot. A faanyagot a csángó kereskedők Konstantinápolytól Bécsig bárhova eljuttatták.

A földművelés és az állattenyésztés a tatrangi ember számára a legfontosabb megélhetőségi lehetőséget biztosította; minden gazdának volt egy kis szántóföldje, legelője, erdője, amiből meg tudott élni. A nagy mezei munkákban, mint például a cséplés, szénagyűjtés, betakarítás munkájában vagy éppen házépítésnél, kalácsa formában segítettek egymásnak az itt élő emberek.

A mindennapi munka mellett a tatrangi csángók ügyessége a kézműves foglalkozásokban is megmutatkozik. Értették a kosárfonást, szövést, fonást, a különös elismerésre méltó bútorfestést (tulipános ládák), a tojásírást stb. A szokások többsége azonosul a magyarság hagyományaival: csángó lakodalom, Márton nap, karácsonyi betlehemi játékok, boricajárás, farsang, húsvét, pünkösöd, új kenyér.

A borica

A legények már hetekkel a farsang előtt megtették az előkészületeket: vasárnaponként összegyűltek és gyakorlatokat tartottak. Aki nem tanúsított elégséges ügyességet, azt a körből kizárták, nehogy később az ünnepélyes fellépésnél zavart keltsen, vagy szegényt okozzon. A legények színe-java vetélkedett egymással a testi mozdulatok minél gazdagabb és bámulatosabb kifejtésében. Farsang első napján már készen állott a táncosok tábora és megkezdte működését.

Ily ünnepen a választott táncosok, akiket borica-soknak neveztek, ünnepi öltözetben jelentek meg. Hozzájuk tartoznak még a *kukák*. Rendszeren négy kukka követte a sereget, s ijesztő külsejüknél fogva ropant rémülést idéztek elő, különösen a gyermekek



között. A kuka nem volt más, mint egy álarcos férfi fekete zekében és négy kongó-bongó kolomppal a dereka körül. Jobb kezében korbácsot, bal oldalán fakardot viselt. Álarca fából volt kifaragva, torzított arcvonásokkal és iszonyú nagy bajusszal, mely lósörényből volt odateremtve. Mikor a boricások serege a kukákkal együtt a kitűzött napon és helyen összesereglett, ott termett az utcákon a falu minden nemű és korú lakója is. A mozgás, zaj leírhatatlan volt: ekkor a boricások két vezére és egy kuka a legnagyobb tiszteletben álló gazdához mentek szabadságot kérni, hogy a tiszta udvarban táncolhassanak. A gazda a megtiszteltetést a világért sem utasította vissza, s a többi gazda is hasonlóképpen cselekedett, mivel a visszautasítást a közönség gyalázatos tettetnek bélyegezte volna.

A boricások minden udvarba ugrásokkal mentek be, egymás után, egyenként. Az ugrások a zene taktusára történtek. Elöl ugrált a két vezér, egész az udvar kellős közepéig, körülöttük a többi boricás tágas kört alkottak úgy, hogy a két vezér a kör közepébe jutott. Most kezdődött meg aztán a borica, ez a szemet, lelket egyaránt gyönyörködtető ősi tánc, melynek a zenéje nagyon egyszerű, de az előadása nehéz és valami rendkívüli. Ha valamelyik lány szép szóra vonakodott táncba menni, erre a kuka korbácsa kényszerítette rá. Míg a táncok folytak, addig a kukák bohó tréfákkal mulattatták egymást és a közönséget. Ha a házigazda a kisebb házi eszközök közül egyet kint talált felejtetni, egy baltát, bárdot, féket stb., azt a kuka okvetlen meglelte, és addig nem adta vissza, míg a gazda egy krajcárral ki nem váltotta. De nemcsak a boricások ettek, ittak, hanem részt nyert a lakomából a falu minden szegénye és nyomoréka.

A borica sok más ünneppel együtt sírba szállt, de a nép, mely megteremtette azt, más, újabb ünnepeket fog teremteni, mert azt úgy hozza magával a természet és az emberi lélek megmásíthatatlan törvénye.

A csángó lakodalm

A csángók mindig kedden tartják a lakodalmat. Ezen a kedd előtt való vasárnapon úgynevezett hívogatók értesítik a kijelölt gazdákat az ünnepélyről és meghívják azokat a házassulandók szülei nevében.

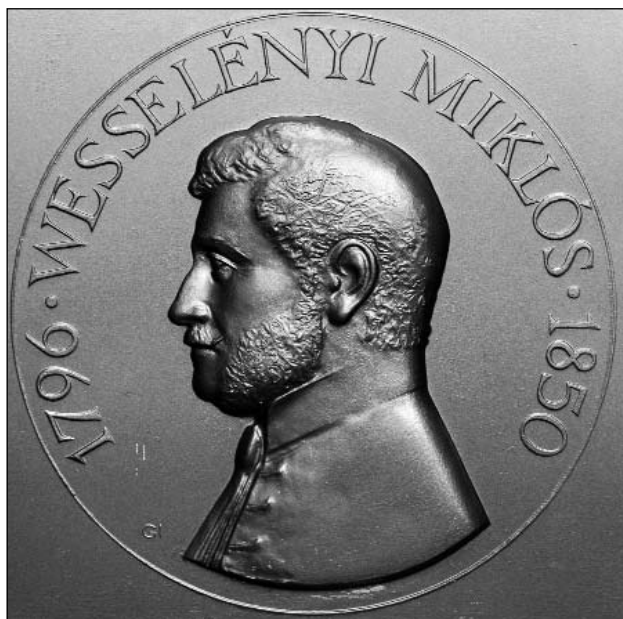
A hívogatók mindig ketten vannak, és nem járnak gyalog, hanem gyors paripákon végzik tisztüket. A hívogató kalapja bokrétával, lova tarka kendővel van fölékesítve, a tele kulacs is ott csüng a nyereg kápájában. Ha valamelyik gazdát nem találják odahaza, a ruhaszáritó rudat fektetik a ház ajtaja előtt hosszába. A hazatérő gazda aztán jól tudja, hogy ez mit jelent. Akit otthon találnak, azt sajátyszerűleg hívják meg az örömnepélyre. Minél üresebb lesz a hívogatók kulacsa, annál zajosabbá válik útjuk, mert jó kedvre kapván, rikoltozva száguldoznak végig az utcákon és kicsődítik a kíváncsi népet. Naplementével megszűnik a hívogatók tisztsége.

A hajadon, kit a lelkész a szöszékről háromszor kihirdet, vasárnapokon különös öltözetben jelenik meg a templomban. A homlok körül szép hajfonádon nyugszik a párta, testét elborítja az aransárga fekete palást, mely a nyaktól kezdve egészen le az aljig ráncokba van szedve. A fekete fényes rokolyát derékban körülszorítja az arannyal futtatott és forgó boglárokkal ékített ezüst öv. Bal felől a mellre domborul a tányér nagyságú, közepén szintén forgó boglárrel ellátott ezüst, olykor arany kösöntyű. A vőlegény nem ölt a szokott ünnepi ruhánál különbet.

Este a leányháznál tánc van és jókora vendégség. Az esketés napján reggel a legények indulnak lovas szekerekkel az erdőbe konyhafáért. Ez sem történik zaj nélkül, mert kivált midőn visszatérnek, leskelődnek rájuk a leányok, és megdobálják a kapuk és kerítések mögül rossz fazekakkal. A legények hosszú kosztal (meglehetősen vastag faág) védik magukat, és verik a kapukat és kerítéseket a fával rakott szekerek tetejéről.

Az esketésre a vőfély kéri ki a leányt. A torony harangjai megkondulván, a vőlegény mátkájával és a kíséret ünnepélyesen lépkednek a templom felé. A templomajtó előtt vénasszonyok és kisgyermekek ülnek a szegényebb rendből. Mindenik előtt áll egy vízzel telt fokány (vedernagyságú faedény), amibe az esketésre menők pénzdarabokat dobznak. A vénasszonyok megjósolják aztán a pénznek az eséséből a házaspár jövőjét.

Az esketés végeztével versenyt fut a vőlegény két



jó barátja. Aki legelőbb érkezik meg a vőlegény kapujához, annak jutalma egy selyemkendő, a második egy koszorú alakú búzakalács és egy meszely mézes pálinka. A futók után megérkezik a násznép. A szószóló most bekéri a mátkát, és aztán kezdődik a vigalom, és lesz evés, ivás és tánc, kinek mennyi kell. Később következik a lakoma legmulatságosabb része: a *fölkontyolás* és a menyasszonyvevés. Az asszonyok mellékszobába vonulnak, ott a mátkát asszonyruhába öltöztetik és fölkontyolják az ő saját viseletük szerint, mely semmi divatnak nincs alávetve. Az asszonynak öltöztetett mátkát, ki most már menyasszony, két hozzá hasonló nagyságú vénasszonnyal együtt elborítják aztán fehér lepedőkkel úgy, hogy senki ne tudhassa, melyik másik. Ezzel elkészülvén, kinyitják az ajtót, ahol már a szószóló várakozik, ki most a menyasszonyt az asszonyoktól kéri. Ígér a vőlegény nevében néhány száz forintot, egy fehér lovat s több mindenféle apróságot. Az asszonyok kevésnek tartják és alkudoznak, a vőlegény a lepedőkbe burkolt három asszony közül egyet választhat.

A *tojásírá*s manapság is élő szokás ezen a barcasági településen. Annyi változott, hogy kevesen festik már a tojást vöröshagyma héjjal, hanem többnyire a kereskedelemből vásárolt festékeket használják. Szokás szerint a tojásokat nagypénteken hímezik különleges csángó mintákkal. Régen az volt a szokás, hogy a fiatal lányok a legszebb tojást a szerelmüknek írták, amelyen szív vagy madármotívum ékeskedett.

A *csángó férfiviselet* általában a moldvaihoz hasonló, de mind a posztó, mind a vászonnadrág szorosabban tapad a lábhoz, s hozzá fekete bakancsot hordanak. A lobogós ujjú és hímzett kézelős ing egyaránt megtalálható, fonákján varrott, cifrahímes, keskeny állógallérral. A régebb divatos, igen széles derékövet most jóval keskenyebb váltotta fel. Ez szorítja le derékban a ránca szedett, kieresztett, félhosszú inget. Zsinóros, kis karimájú, fekete kalapjuk mellett – különösen a fiatalok – színes bokrétát viselnek. Mejjes bundájuk cifrán hímzett, de a fekete darócból szabott hosszú zekének csak a zsebében és gallérja körül találunk mértéktartó zsinórzatot. Télen fekete báránybőr kucsmát viselnek. A *csángó női viselet* ugyan-

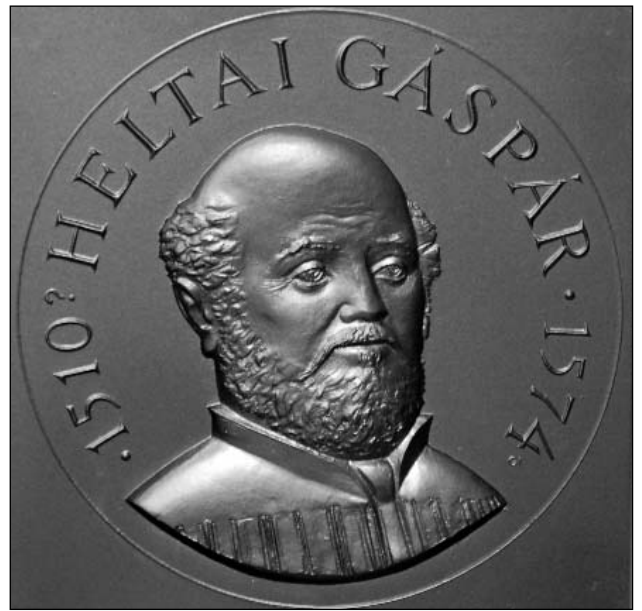
csak a moldvaira hasonlít. Vállfőhímes ingüket régebb a fonákján varrott mértani hímek díszítették, újabban ezt többszínű virágminta helyettesíti, csupán a szedésekben és korcolásokban maradt meg a hagyományos díszítés. A csángó ingalj fehér vászonból vagy gyolcsból készül, hímzés nélkül, ékét az ing aljára varrt csipke adja. Az ingre és ingaljra derékban széles gyapjúövet tekernek, erre kerül a barnás-feketés színárnyalatú, mértéktartóan csíkozott katrinca, amit hímes keskeny gyapjúövvel (bernyóc) szorítanak le derékon felül, mellen gombolt csapóbundájukat színesen hímezik. Az idősebbek pirosas-tarkás, kockázott ujjast is öltenek a bunda alá, amit a vállak fölött hám tart össze. A lányok és fiatalasszonyok fényes, hólyagos gyöngysort viselnek, színes, virágmintás szalaggal. Általános a kendőviselet: a fiatalok tarkójukon kötik meg a rózsás fejrevalójukat, az öregebbek álluk alatt. Télen barnára festett irhabundát, ritkábban földig érő fehér báránybőr kozsókat hordanak, a legöregebbek pedig a férfiakéhoz hasonló fekete daróc-zekét, szokmányt. A csángó női népviselethez magas szárú cipőt hordanak.

Ha a múlt kivételése után a jelenbe próbálunk átlépni, megállapíthatjuk, hogy – Wesselényi Miklós szavait idézve – „Változás szeretete tart munkásságban és szül találmányokat; a réGINEK szeretése menti meg a már meglévőt, gonddal szerzettet, hamar eltűnésétől”.

KRIZBAI ANDREA – DINU ANTONIA

Barabás Miklós, a festő

Barabás Miklós 1810. február 11-én született Kézdimárkosfalván, Háromszék megyében. Édesapja Barabás János, édesanyja Gaál Therézia, Gaál István leánya. Barabás János Márkosfalván és Feltrján (Karatnán) ingatlanokat birtokolt, a napóleoni háborúkban a Felső-Fehér vármegyeiek táborában főhadnagyi rangja volt. A katonai élet rossz szokásai: ivászat, kártyázás, mulatozás miatt az édesanyja otthagya



férjét, Barabás Jánost és a tíz hónapos Miklóssal Márkosfalváról Dálnokba költözött. Édesapja, Gaál István lánya nevében beadta a válópert. A válás után édesapja újra nősült, édesanyja pedig a szüleinél maradt, ahol nem volt könnyű élete a szemrehányások miatt, azt remélte, hogy ha új családot alapít, fiának sorsán is javítani fog, ezért másodszor is férjhez ment. Miklós nevelőapját Szabó Józsefnek hívták.

Nagyenyedeti évei

1816 őszén, a hat és fél éves Miklóst Nagyenyedre vitték tanulni. Nagybátyja, Gaál Miklós végzős diákként a református kollégiumban lakott. Bátyja távozása után Baczkamadarasi Kiss Sámuel lett két évig magántanára, aki jó szóval biztatgatta a rábizott gyereket, szorgalmáért, sikeres előrehaladását festékekkel ajándékozta. Miklósksa hamar beilleszkedett az enyedi kollégium életébe, és néha-néha jól is érezte magát. Akkor volt szomorú, amikor eljött a nagyvakáció ideje, mert tapasztalta, hogy sehol sem várják igazán, sehol sem érezte otthon magát, még a nagyszülői háznál sem. Édesanyja volt az egyedüli, aki valóban szerette és sorsáért aggódott.

Tizenkét évesen kénytelen volt kezébe venni a sorsát, mivel nagyapja átadta a gazdaságot fiának, és nem támogathatta már unokáját. Így szorult rá Miklós a szegény sorsú enyedi diákoknak járó ingyen cipóra. Amikor Miklós azt hitte, hogy sohasem fordul jóra a sorsa, váratlanul segítséget kapott édesapjától, aki nem tűrte, hogy fia ingyen cipón éljen. Egyezséget kötött volt apósával, hogy mindketten járuljanak 20-20 forinttal a gyerek ellátásához. Az édesapa betartotta ezt és elküldte az összeget, de Gaál nagyapa nem küldött egy garast sem.

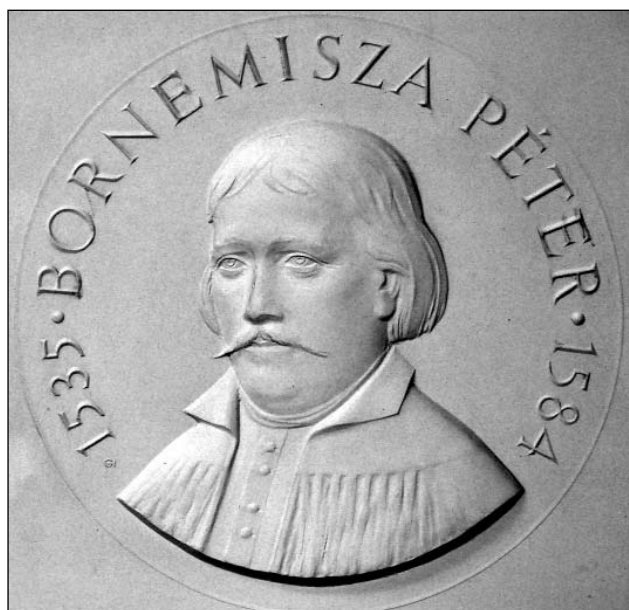
1823 elején újabb sorscapás érte Miklóst, édesapja váratlanul elhunyt, özvegye pedig nem fizette tovább a megígért összeget. Nehéz idők jöttek, és szinte három éven át folyamatosan éhezett. Szenvedélyétől, a rajzolgatásról, festetéről még ezekben, a keserves időkben sem tudott teljesen lemondani.

1825 júniusában végzett a gimnáziumi tanulmányokkal, a nyarat pedig Gaál Mihály nagybátyjánál töltötte, aki bevitte őt Nagyszebenbe azért, hogy Neuhauser Ferenc tanítványaként rajzolhasson. Ma-

radék szabad idejét arra használta, hogy a Brukenthal Sámuel által alapított képtárat meglátogatta. ősszel tógás diákká léptették elő. Imecs László alsó-fehérmegyei főbíró fiát kalligráfiára oktatta, és ezért egész évben kapott ebédet és vacsorát így hát véget ért a koplalás időszaka.

1827-ben Katona Zsigmond főkormányiszéki tanácsos Nagyenyeden járt. Összehívatta a kollégiumi professzorokat és kérdezősködött, volna-e olyan diák, aki zenében vagy rajzban tehetséges? Hegedűs Sámuel tanár kihívta Barabás Miklóst, aki bemutatta munkáit, és ezt követően a főkormányiszéki tanácsos arra buzdította, hogy tehetségét fejlessze, és esetleg külföldön jobban értékelik munkáját. Másnap Miklós emlékezetből lerajzolta a tanácsost. Művét megmutatta Vizi István nevelőnek, majd Hegedűs Sámuel elküldte a rajzot Kolozsvárra Katona Zsigmondnak, aki megmutatta vendégeinek a jól sikerült portrét, hozzátéve, hogy az az enyedi kisdiák csak egyetlen egyszer látta őt, akkor is csak gyertyafénynél. Ezen mindenki elcsodálkozott. Történetesen Gaál István, Miklós nagybátyja is jelen volt, aki eldicsekde, hogy a szerző neki rokona. Katona Zsigmond azt tanácsolta, hogy a tehetséges diák Nagyszebenben kéne töltse a nyarat, ahol sokat tanulhat. A hírt Gaál levélben közölte öccsével.

Eközben Nagyenyeden a megyegyűlésen, amelyen a tógás diákok is részt vetek, Miklós jól szemügyre vette a főispánt, báró Kemény Simon urat, akit másnap le is rajzolt. Hegedűs Sámuel átadta a főispánnak a rajzot. A főispán édesanyjától Miklós tíz pengő forintot kapott. Ebből jutott egy városias elegáns ruhára is. Nagyenyeden élt egy híres szépségű, kisasszony özvegy édesanyjával, akinek divatüzlete volt. Miklós megismerkedett a Mutili családdal, és egy alkalommal lerajzolta Róza kisasszonyt. Először miniatűrben, elefántcsontra festette le arcát. Erre így emlékezik: „Szép, nagy, eleven kék szemei voltak, kis, csinos orra, kis kerek szája, fehér, tiszta arcbőre, gyönge, kerek szája, kellő pirossággal, egészen fekete, dús hajzata, vékony feje volt, növése kifogástalan, ezen kívül okos, a viselkedése szelíd, a magaviselete is egészen kifogástalan”. Egy öregember kései szerelmi vallomása? Mutili Róza a képért nem pénzzel fizetett, hanem egy féltucat-



nyi, akkor divatos, pompázatos előínget ajándékozott a fiatal művészeknek.

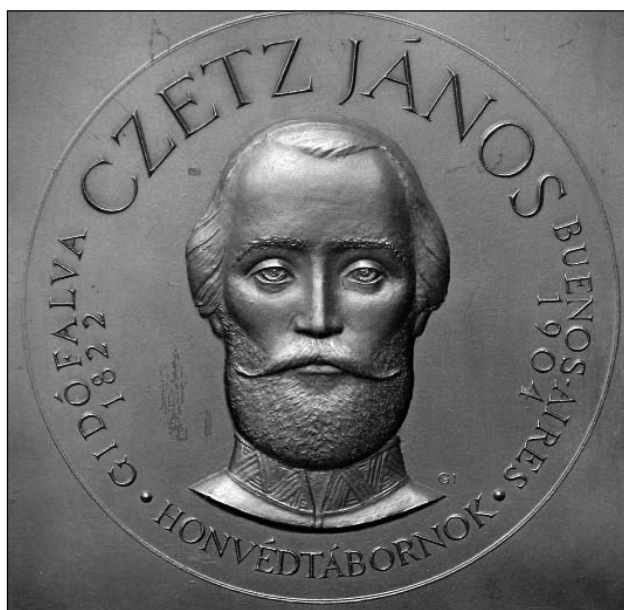
Barabás Miklós 1827 nyarán indult Nagyszebenbe, ahol Barra Gábor, a legelső magyar litográfusok egyike lett tanítómestere. Miklós nagyszebeni élete jól alakult, jöttek az újabb *grátis* cipők, az ottani kis-asszonyok arcképeinek festése és a tíz forintos honoráriumok. Mivel már elég pénze volt, hazalátogatott Dálnokra. Nagyapja, Gaál István nem ismerte fel unokáját, akit már öt éve nem látott. Miklós két hetet töltött el édesanyjánál. Nem mesélt neki a koplalásokról, csak a sikereiről. Iskolakezdekor édesanyja könnyhullatások közt indította útnak tógás fiát.

A fiatal Miklós portréival, festményeivel egyre nagyobb sikert aratott. Szaporodtak a rendelések. Lefestette Nagysándor József hadnagyot, aki egyike a később Aradon kivégzett tizenhárom tábornoknak. Kapcsolatuk később is megmaradt, a szabadságharc ideje alatt Pesten találkoznak.

1827-ben rakták le a nagyenyedi új kollégium alapkövét. Miklóst tisztelték meg azzal, hogy megírja az alapköbe helyezendő emlékirat szövegét. Kedvenc tanára, Hegedűs Sámuel időközben az intézet rektora lett, Miklós őszintén elmondta neki, hogy nem a templomi szolgálatot látja jövőjének. Sajnálta elhagyni Nagyenyedet, mert nagyon megszerette. 1828 januárjának első hetében, távozáskor a tanítás megkezdésére szóló harang hangja volt a búcsúüzenet, az utolsó diákemlék a kollégiumból. Életében véget ért egy korszak: „A kis dálnoki székely gyerekből előbb Bari, Barika, Miklóska, majd Miklós lett, s csak aztán Barabás művész úr, végül pedig a vaksi Miklós bácsika. De mintha tarisznyájában mindig ott hordta volna a Bethlen-hagyatékából kapott kis kenyereket, azt a bizonyos *grátis* cipőt.”

Barabás Miklós kalandozásai

A portréfestő nem maradhat egy helyben, alig lehet nyomon követni, hogy merre járt, egyre bővült azoknak listája, akikről portrét készített. 1828-ban Nagyszeben volt első állomáshelye, mint ismerős tért oda vissza. Bárá Brukenthal József is modellt ült neki. Szeretett volna Bécsbe is eljutni, ezért Nagyszeben alkalmas hely volt a nyelvtanulásra is. A nagy-

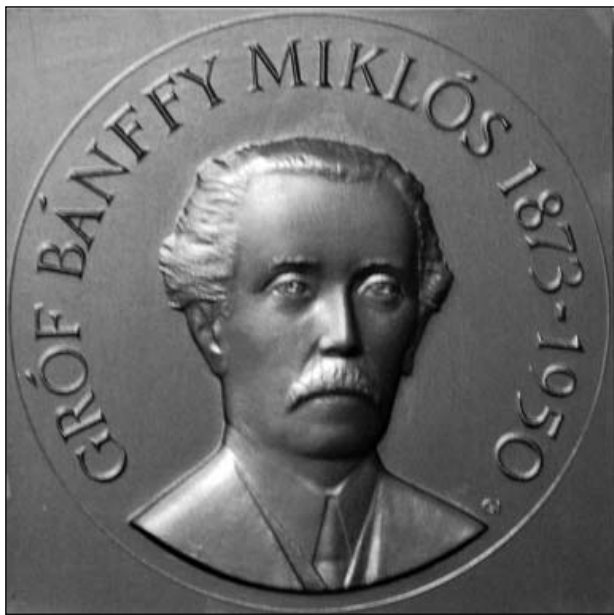


apjától dorgáló levelet kapott, hogy térjen vissza a kollégiumba, és fejezze be tanulmányait, de szerencsére találkozott egy régebbi enyedi tanárával, Szász Károllyal, aki a következő szavakkal nyugtatta meg az ifjú háborgó lelkiismeretét: „Az országnak nagyobb nyeresége lenne egy jó festőművész, mint egy tisztességes vagy egy derék hivatalnok”. Barabás Dálnokra ment, ahol meglátogatta édesanyját és nagyapját. Nagyenyedre is visszatért, ahol örömmel fogadta, hogy a kollégiumban szállhatott meg.

Következő állomáshelye Kolozsvár. Ott egy olasz Gentiluomo nevű mester, aki ének- és zenetanítással foglalkozott, de a festészethez is jól értett, beavatta Miklóst az olajfestés minden általa ismert titkába. Mehemed Musztafát, a török parancsnokot is lerajzolta, képével nagy sikert aratott. Közben tervezgette a bécsi utazást. Szábel Menyhért, örmény kereskedő mellé csatlakozott és vele jutott el Bécsbe. A török parancsnokról készült rajza híressé tette. Édesanyja még a messzi távolból is juttatott pénzt fiának. Miklós Bécsben sok tapasztalatot szerzett, és jó minőségű festő- és rajzfelszereléssel érkezett vissza Kolozsvárra. Jónak látta, hogy sikerei városába, Nagyszebenbe menjen. A Brukenthal-képtárban lemásolta Kupeczky János Rákóczi Ferencről készült festményét.

A szebeni Rajmondi család biztatásából 1831-ben Bukarestbe ment, ahol sikerül eljutnia Kisseleff kormányzóhoz. „Kiseleff nagyon sokat tanult ember volt – írja róla Barabás –, Párizsban nevelkedett, finom modorú, tudományt és művészetet kedvelő jeles diplomata”. Miklóst egy nagy fogadásra hívták meg, ahol sikere volt. Alig győzte bejegyezni noteszébe azoknak nevét, akik le akarták magukat festetni. Orosz tisztek, bojárok sorra álltak modellt neki. Másfél évig lakott Bukarestben, ahol nagyon keresett arcképfestő volt, és gazdag emberként térhetett vissza Nagyszebenbe. Eljutott Magyarigenbe, ahol Kiss Samu festő, a házigazda gyönyörű vakációt biztosított számára.

Kiss Sámuel művelt ember volt, ő tanította meg Miklóst angolul. Akkor már hat nyelvet beszélt: magyart, román, németet, franciát, olaszt és angolt. 1834 januárjában elindult régen dédelgetett vágya után, Itáliába, ahol meglátogatta Velencét, Rómát, Nápolyt, Bolognát, Firenzét és Milánót. Több mint



egy évig tartott az utazása, amely termékeny hatással volt művészetére; nagyon sok képet és szobrot láthatott, hiszen ez volt útjának a célja. Elhatározta, hogy visszatér Erdélybe, Nagyszebenbe, vagy továbbmenve, Bukarestben gyarapítja egyre fogyatkozó vagyonát.

Előbb azonban Pestre ment, ahol Vörösmarty, Bajza József és társai tanácsára végleg le is telepedett. 1836-ban a Magyar Tudományos Akadémia Szépészeti osztálya levelező tagjává választotta. 1859-ben kiharcolta a Képzőművészeti Társulat megteremtését, melynek 1862-től haláláig igazgató elnöke volt, 1867-ben pedig Pest városának képviselője.

1889-ben térhetett volna vissza Nagyenyedre, a főépület avatására. A tiszteletbeli meghívottak között szerepelt, nemcsak híres vendiakként, hanem őt kérték fel a díszteremben elhelyezendő Bethlen Gábor-kép megfestésére is. Sajnos az idős művész nem vehetett részt az ünnepélyen, az alábbi sorokkal válaszol azon év május 29-én keltezett levelében: „Az ev. ref. Bethlen Főiskola Tek. Elöljáróságának az iskola új épülete felavatási ünnepélyére, igénytelen személyem meghívásával nagyon megtisztelve érzem magamat. De fájdalmas érzéssel kell kijelentenem, hogy: bármennyire kívánnám is N. Enyedet – hol ötven éve lesz ősszel, hogy utolszor voltam – látni, hol nem mondhatom, gondtalan, mert nagyon is gondteljes, hol keserű, hol savanyú, de azért néha kellemes ifjúságot töltöttem, nem tudom az erre szükséges időt kiszakítani.” Ellenben a legnagyobb szívességgel vállalkozik a Bethlen-kép megfestésére, melynek elkészültéről és postázásáról május 21-i levelében értesíti a kollégiumot: „Van szerencsém jeleníteni, hogy Bethlen Gábor fejedelem arcképét ma délelőtt, mint gyorsfuvart a vasútra adtam; mikor levelem megérkezik, azt hiszem, hogy akkor a kép is már ott lesz, így május 23-tól kezdve 8 nap idő marad a kép felállítására; igyekeztem a lehető legjobbat készíteni, remélem, ki fogja elégténi az érdeklődőket.”

Sokat alkotott, szinte minden kiemelkedő kortársát megfestette. Modellje volt: Széchenyi István (1837), Kossuth Lajos, Mikó Imre (1881), Batthyány Lajos, Petőfi Sándor (1848), Szendrey Júlia (1848), Bem József, Eötvös József, Deák Ferenc, Arany János,

Jókai Mór, Vasváry Pál. Jellemábrázoló készséget tükröző remekművei közül is kiemelkedik Liszt Ferenc (1847) és Bittó Istvánné (1874) arcképe. Ő volt az első festőnk, aki meg tudott élni a művészetéből. Az arckép minden, műfaját és technikáját kiválóan művelte, igazán nagyot e műfajban alkotott. Aprólékosan megmunkált olajfestményeit, rajzait, akvarelljeit gondos elmélyülés, finom színezés jellemzi. Művei közt alig található vallásos ihletettséggű, nem vállalta a palástos oltárszolgálatot, de élete végéig megmaradt „nyakas kálvinistának”. 1898. február 12-én bekövetkezett haláláig „a história, a magyar történelem ült modellt neki”.

Nagyenyeden található művei

Az iskola dísztermét ékesítette a korábban említett Bethlen Gábor fejedelmet ábrázoló festmény, amely jelenleg a Bethlen-könyvtár olvasótermében tekinthető meg. Áprily Lajos ismerte e festményt, amikor a kollégium 300 éves évfordulójára írt verset az iskola alapítójához:

„A századok felhőiből tekints ránk,
vigasztaló sugárral, mint a nap.
Tekintetdre hattyús lobogóink
a megrendülő földre hajlanak.”

(Áprily Lajos: A fejedelemhez)

Ugyancsak a könyvtárban díszleg gróf Mikó Imre portréja is. Erdély Széchenyije Nagyenyeden tanult, majd a kollégium főgondnoka, aki sokat tett iskolájáért, az 1849-es pusztulás után 1863-ban a könyvtárnak adományozta egy részét, amely azóta egyik féltett kincsünk.

A kollégium könyvelőiségi irodájának falán található egy nagyon érdekes összeállítás, amelyet még diákkorában, az 1826-27. tanulmányi évben rajzolt Barabás Miklós a *Quodlibet*, amely egy rapszódia könnyedségével, játékoságával szórakoztatja a szemlélőt. A tussal festett összeállításon másolatok láthatók Kisfaludy Sándor regéinek illusztrációiból, Kisfaludy Károly *Aurorájának* rajzairól, több tanár arcképe is szerepel, amelyeket emlékezetből rajzolt és saját arcképe is. Hiába kerestem a könyvtárban található Kisfaludy kötetekben az eredeti ábrázolásokat, valószínű, hogy azok a kötetek elpusztultak az 1849. január 8-i dúlás során, amikor a hegyekből leözönlő csőcselék felégette a várost és az iskolát. Megtaláltam azonban négy illusztráció forrását, a Fazekas Mihály Ludas Matyi című művében.

Itt érdemes megemlíteni, hogy a Bethlen-könyvtár őrzi Barabás Miklós Önéletrajzában korai kiadásait. Ez életének és munkásságának, valamint kora társadalmi és művelődési viszonyainak eleven dokumentuma. A kéziratok közt megtalálhatjuk három levelét, kettőt Farnos Dezső rektornak, egyet pedig Csát Jánosnak, a főiskola algondnokának írt.

Az utókor hálája

A sokak által méltott festő emlékét ápolják Budapesten, de Nagyenyeden is. 1878-ban a Képzőművészeti Társulat nagyszabású félszázados jubileumi kiállítást rendezett a művész műveiből. A kiállított olaj- és vízfestmények, miniatűrök és kőrajzok száma meghaladta az ezret. 1910. április 10-én, születésének századik évfordulóján a Képzőművészeti Társulat díszközgyűléssel ünnepelte meg a mester emlékét. Az ünnepi beszédet Szemerecsányi Miklós tartotta. A haladó szellemű fiatal erdélyi művészek ki-

lenc kiváló tagja Barabás Miklóst választotta mintaképül, és az ő nevét írta zászlajára 1930-ban, az erdélyi román megszállás legsúlyosabb időszakában, a Barabás Miklós Céh megalapításával.

2004-ben a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium dísztermének bejárata mellett Barabás Miklóst ábrázoló domborművet és egy emléklapoktet helyeztek el, amelyen a következő Reviczky Gyula idézet olvasható:

„Ecsettel kézben és szívedbe lánggal
és hogy csodálják késő unokák
megfested korod arképcsarnokát.”

2010-ben lesz születésének a kétszázadik évfordulója. Remélem, méltóan fogjuk megünnepelni. Mert ahogy Solymár József írta róla szülő könyvében: „Nagyobb hatású művész született előtte is, utána is, nem is egy, de kedélyesebb, szelídebb s hivatását oly maradtalanul betöltő piktör aligha.”

MOLNÁR TÜNDE

Szemerjai Szász Károly

Egyszerű gondtalan élet,
s függetlenség és aztán,
hogy dalolhassak – ez a vágyam!

Gyermek- és ifjúkora

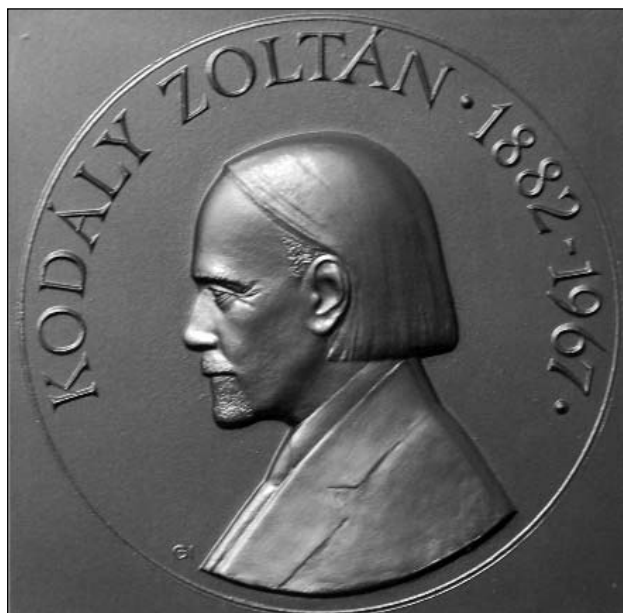
Szász Károly 1829. június 15-én született Nagyenyeden. Apja id. Szász Károly, jogász és kollégiumi tanár, édesanyja Münstermann Franciska. Elemi és gimnáziumi tanulmányait Nagyenyeden végezte Mentovich Ferenc és Zeyk Miklós keze alatt. Felsőfokú tanulmányait Kolozsvárott kezdte 1845-ben, és 1848-ban matematika szaktanítói oklevelet kapott. Itt ismerkedett meg Gyulai Pál, Salamon Ferenc és Szilágyi Sándor költőkkel.

1848-ban, amikor édesapja államtitkári kinevezést kapott, magával vitte fiát is Budára. A pesti egyetemen matematikai és hadtudományi előadásokat hallgatott. Amikor 1849-ben Debrecenbe kerülnek, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium fogalmazója lett. Ezt követően beállt a hadseregbe, ahol kezdetben káplár volt, később hadnagyi rangot szerzett. A fegyverletétel után menekültként bujdosott Tiszaroffon (a Borbély családnál), majd Bején. Ebben a gömöri helységben a Szentmiklóssy családnál volt nevelő. Ugyanitt ismerkedett meg és kötött barátságot Tompa Mihály keleméri lelkipásztorral. 1850-ben mivel a főiskolák szüneteltek, magánúton végezte el a teológiai tanulmányokat, és 51-ben sikeres papi vizsgát tett le.

A pályaválasztás

Pályaválasztási küzdelmeiről részletesen beszámolt naplójában, melynek erre vonatkozó részleteit Lukinich Imre közölte az 1926-ban kiadott Nagyenyedi Albumban. A következőkben nagyrészt ezekre a naplórészletekre támaszkodva fogom fölvezetni a 19-20 éves ifjú pályaválasztási terveit.

„Ad vocem tanulmányok. Legyen e lapokon tanulmányim irányvonala lerajzolásának egy kis mellékes hely szentelve. Én pap akarok lenni. Különös! Eltemetni magamat, vágyaimat egy rongyos falu kalangyái, ekevasai, s



legfőlebb egy rozszant egyház falai – és végre míveletlen, előítéletes emberek közé! Még alig találtam embert, kinek életcélotat meg mondvá, azt így ne értelmezte, s tehát balul és ferdén ne fogta volna fel. Pedig a pont, hova vágyaim néznek, egészen más. Igen is uraim, pap akarok lenni! Egy éj és nappali száraz munkától le nem kötött hivatalnok, egy császár- vagy királyi táblának való szolgálattól el nem nyomott, kedveletei, vágyaival ellentétbe álló foglalkozások által el nem kedvetlenített, előtte semmi beccsel nem bíró tudományok porától el nem lepott – hanem szabad, maga vágyai, kedveletei szerint tudományos vagy legalább tanuló és minden esetre mívelt, és főképp nem magas vágyaiban kielégített boldog ember kívánok lenni.” Akárkinek van papságom ellen ellenvetése, ajánljon nekem pályát, mely feltételeimet kielégítette és én nyilvánítom, hogy nem vagyok a papsághoz kötve. Legyek kameralista? Bányász? Polgári hivatalnok? Vagy más, szóval leláncoltja a császár- és kormányának – a száraz hivatalnak, a kedélyemmel sehogy nem egyező egyhangúságnak – vagy eszköze a törvényes igazságtalanságnak, a szabados istentelenségnek és végre is egy méltóságos titulussal feldíszített, igazán mondvá még legszögött és fényesen megnyomortott szegény ember! Nem kell – nem kell! Vagy legyek orvos? Fel sarlatán a legjobb esetben is! Aztán, méltán vagy méltatlanul annyi vád érjen, annyi átok kísérjen. Mert ne mulasszak el semmit egy ember megtartására, de még csak negative tettem amit kelle – hát képes vagyok megtenni positive amit kell? És az önvád, erre semmit se számítsak – hanem, hogy ily nagy oratiókba ne kezdjek, még pénzem se lesz, hogy hat évig Bécsben üljek.

Mérvök legyek? Volt idő, mikor édesapám kedvenc eszméje ez volt. ő hitte, hogy lenne jövendőm, mint mérvöknek, nem csak magamnak jól élni, hanem használni is. De nem is említve, hogy kedélyem s kedveletemmel nagy ellentétben áll, abban is kétkezem, hogy jövendőm lenne, most mikor azon pályára mostanság, de csakugyan már előttem néhány évvel szinte számtalan sok ment.

Legyek ügyvéd? Itt ebben a törvénytelen országban? Ahá – meg se érdemli, hogy gondoljak e pályára!

Jó reggelt! Mondjatok pályát, melyen hamarabb célt érjek – és oly célt, minőre én vágyom. Élőttem áll a papság s annak véghatáránál a professzorság.”

A papságot viszont sohasem hivatásként kezelte. Erre enged következtetni az alábbi naplórészlet: „s



hogyan készülök én a papságra? Nem arra készülök. Nem pap, hanem művelt ember akarok lenni."

A későbbiekben arról vall naplójában, hogy a papság csupán eszköz e cél érdekében: *"Én pap akarom lenni. Máshol e naplóban megírtam, miért. Nem a papság maga mire vágyom, a cél; ez csak eszköze."*

Az is világos, hogy pályaválasztására nagy hatással volt az édesapja is, hiszen láttuk, hogy egy időben azt szerette volna, ha fiából mérnök lesz. Naplójából arra lehet következtetni, hogy Kolozsvárt matematikai tanulmányait is édesapja kívánságára végezte el, akiben határtalanul bízott.

Családi élete

Szász Károly 1852-ben házasodott meg. Unokahúgát, Szász Pólát vette feleségül, aki maga is költőnő volt, és Iduna álnéven írt verseket. Egy év gyermektelen házasság után felesége meghalt. Póla emlékére írta az Iduna című verset:

Ne kapd föl nevét kósza hír,
adj neki nyugtot néma sír,
fedezd be árnyal zöld berek,
felejtsetek el emberek

Nem élt avégett, hogy nevét
a hír szellője hordja szét,
s ha dalolt, mint a csalogány,
mágnak énekelt csupán.

Felejtsetek el emberek,
fedezd be árnyal zöld berek,
adj neki nyugtot néma sír,
ne kapd föl nevét kósza hír.

Öt év gyász után újra megnősült, és 1858-ban feleségül vette Bibó Antóniát, aki 1900. március 15-én halt meg. Ezután az immár másodszor is megözvegyült férj szellemi frissessége és egészsége rohamosan hanyatlani kezdett, és 1903. október 25-én kénytelen volt lemondani papi és püspöki hivataláról, majd 1905-ben ő maga is meghalt.

A tanár

Nevelői pályáját a szabadságharc leverése után kezdte meg bejei bujdosása idején. Ezt követően a nagykőrösi, majd a kecskeméti gimnáziumokban ta-

nított. Nagykőrösön, ahol először magyar nyelvet és irodalmat, majd matematikát tanított, két évig együtt dolgozott Arany Jánossal. A magyar nyelvi és irodalmi katedrán Arany János követte. A kecskeméti gimnáziumban pedig a matematika tanításával bízták meg.

Pedagógiai elveinek kialakulására minden valószínűség szerint nagy hatással volt ifj. Zeyk Miklós. Naplójában részletesen leírta mindazt, amit Zeyk mondott el órán a helytelen, valamint a célravezető tanítási módszerekről. Szerinte a memorizálás csupán idegen nyelv, versek és idézetek megjegyzésekor hasznos, a többi esetben sokkal inkább arra kell törekedni, hogy a tanuló megértse a tananyagot, miközben *"nálunk minden tudomány egyediül a memorizálásra van szorítva"*. Ezek alapján a tananyagot a diáknak megfelelő szinten és módon kell előadni. Továbbá a gyermekeknek az elvont tudományok helyett a specialitásokat kell tanítani, és mellőzni kell *"a durva, elriasztó, figyelmet, kedvet haragos szóval, feddással, sőt veréssel ébreszteni akaró, de éppen azok által előlő modort"*. A tanulás helyes indokai közé számolta Apáczaihoz hasonlóan a *"természeti ösztönt"*, a tudásvágyat, a tanulásból eredő kellemes érzést, valamint az alkalmazhatóságot, amely minden valódi tudásnál megvan.

A budapesti egyetem bölcsészeti fakultása magántanárrá avatta, és 1882-ben doktori címmel tüntette ki. Magántanárként az egyetemen világirodalmi előadásokat tartott.

A politikus és népnevelő

Politikai pályafutását az 1860-as évek közepén kezdte, amikor országgyűlési képviselővé választották. Ezt követően 1867-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban a protestáns ügyek tanácsosa volt. Amikor 1869-ben Pest megyei, majd 1872-ben Jász-kun kerületi tanfelügyelő lett, lemondott lelkipásztori hivataláról. 1876-ban miniszteri tanácsos lett, és a Dunamelléki Egyházkerületnek előbb lelkészi, majd világi tanácsbírái között foglalt helyet. Ebben a minőségben volt jelen világi pótagként a debreceni zsinaton is.

A lelkipásztor

Miután magánúton elvégezte a teológiát, 1851-ben sikeres papi vizsgát tett. Lelkipásztori pályájának állomásai: Rimaszombat, Kézdivásárhely, Kunszentmiklós, Szabadszállás, Budapest. Meggyőződése szerint, amely már-már a kultúrprotestantizmus határát súrolta, a lelkipásztorság volt a legalkalmasabb eszköz annak érdekében, hogy ő maga művelt emberré válhasson.

A püspök

1884-ben a *"kormányhatalom nagyfokú érvényesítésével"* megválasztották a Dunamelléki Református Egyházkerület püspökének és Pest első lelkipásztorának. Püspökként igen értékes egyháztörténelmi anyagot hagyott maga után: kerületének mind a nyolc megyéjében, valamint a Szlavón-Szerémségben fekvő anya- s jelentősebb leányegyházaknál is végzett püspöki vizitációt. Mindenhol egyházi beszédet tartott (e beszédeit két vaskos kötetben örököztette meg a gyülekezetek birtokaira vonatkozó hiteles adatokkal együtt). Egyházlátogatásait ő is püspökké választása után hamarosan (1885-ben) megkezdte, s 1893-ra végiglátogatta az egyházkerület valamennyi egyházközségét. Igen alapos munkát végzett. Mint

író-irodalmár embernek, nem került el a figyelmét semmi. Vizitációs feljegyzéseiben a helyi viseletekről, a templomi ülésrendről, helyenként a látogatás alkalmával felszolgált ételekről is említést tesz, ezért azt az anyagot néprajzos kutatóink gyakran és előszeretettel forgatták-forgatják (lásd <http://www.-reformed-croatia.info/bizalom/szaszlaszo008.htm> (2006-09-29). Püspöksége alatt kezdődött meg az Angol Bibliaterjesztő Társulat támogatásával a Károli Gáspár bibliafordításának a modern magyar nyelv igényei szerinti átdolgozása. A revideált szöveg 1908-ra készült el, és vált a protestáns egyházak liturgiájának hivatalos szövegévé.

Az akadémikus

1858-ban levelező tagjává választotta a Magyar Tudományos Akadémia. 1869-ben már a MTA rendes tagja, 1892–95 között az Akadémia másodelnöke volt, 1898-ban osztályelnöke, s végül 1899-től tiszteletbeli tagja volt.

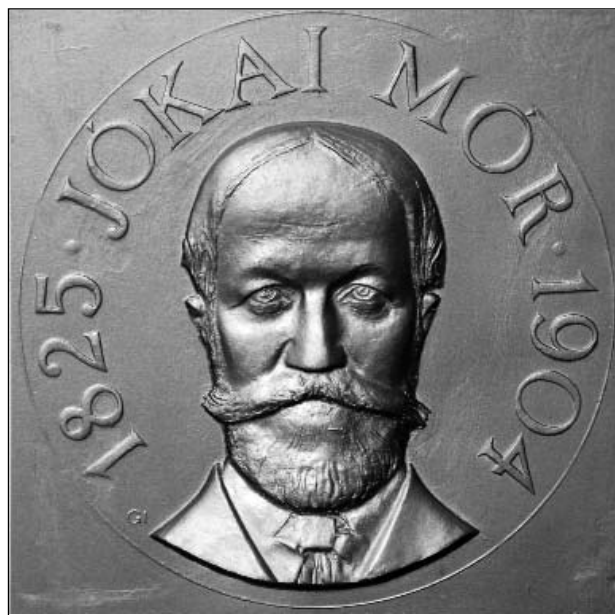
Az író és műfordító

Irodalmi munkássága sokrétű és szinte minden műfajra kiterjedt. Már tizenhét éves korában kitűnt az Életképekben közreadott verseivel, és 1848-ban a Murágyi hölgye című költői elbeszélésével elnyerte a Kisfaludy Társaság pályadíját. Pesten megismerkedik a magyar irodalom nagyjaival, és Vörösmarty és Petőfi buzdítására nagykorúsi tanárkodása alatt az angol irodalom remekeiből fordított magyar nyelvre. Warga Lajos egyháztörténész megállapítása szerint az „igen szorgalmas és jeles műfordító és költő még több kitűnő művel is gazdagíthatta volna az egyházi irodalmat, ha több különféle téren szét nem forgácsolja tehetségét.”

Cikkei, versei jelentek meg a Vasárnapi Újságban: 1854–1901 között 166 eredeti és fordított költeményét közölte a lap, 1867–1897 között a lap főmunkatársa, ez idő alatt 277 életrajzot írt. Ezen kívül sok cikke és fordítása is ebben a lapban látott napvilágot. Írt az Akadémiai Évkönyvekbe, Akadémiai Értesítőbe, a Budapesti Szemlébe is (1858–1901 között százánál is több cikk és költemény), a Kisfaludy Társaság Évlapjaiba, a Szépirodalmi Figyelőbe és Koszorúba; ezen kívül csaknem az összes lapban jelentek meg cikkei és költeményei. Így a Fővárosi Lapokban 1864–1895 között 171 eredeti és fordított költeménye jelent meg.

Őt is olyan témakörök, gondolatok foglalkoztatták, mint Lévai Józsefet. A családi örömök, irodalmi olvasmányai voltak fő ihletői. Az életben ért csalódásait, konfliktusait ő is Isten elé vitte. Sok művet alkotott az óda műfajában, kedvelte az alkalmi, valamint az ünnepi ódákat, amelyek jellemzője az apatikus kedély. Csak ritkán rázták meg tragédiák.

Szász korára már több szempontból is időszerűvé vált a világirodalom nagy műveinek magyar nyelvre való átültetése. Szükséges volt a modern, mindenki számára hozzáférhető módon történő tolmácsolás. Valószínűleg ezért foglalkoztatta kora több hírességét is a fordítás, így Vörösmartyt, Petőfit és Aranyt Shakespeare teljes műveinek lefordítása. Nincs azonban a Nyugat nagy fordítónemzedéke előtt olyan, aki annyit vállalt volna, mint Szász Károly azért, hogy magyarul olvashassunk remekműveket. ő szinte az egész világirodalmat bekalandozta. Műfordításai közül legjelentősebb a Nibelung-ének fordítása, valamint Dante Isteni színjátéka. Továbbá



Goethe és Schiller költeményeit, Thomas Morus és Tennyson műveit, de a francia irodalom remekeit sem hagyta ki. Az alábbi szerzők műveinek egy részét ugyancsak az ő fordításában olvashatjuk: Byron, Burns, Walter Scott, Longfellow, Lamartine, Victor Hugo, Horatius, Shakespeare, Molière stb. Lírai műfordításaival sikerült ellensúlyozni a Petőfit utánzók népies rímpengetését, és helyrehozni a magyar olvasóközönség zavarba jött ízlését. Pontosan és költőien akart fordítani.

A költészetben leginkább az Arany János képviselte nép-nemzeti iskola követője. Szerb Antal ezért a klasszicizáló iskolán belül az epigon líra alcím alatt mutatja be Szász Károly költészetét. Költőként nem eredetiségre, hanem változatosságra és a technikai művészet tökéletességére törekedett. A magyar történelem és irodalom jelentős személyiségeiről ünnepi ódáiban emlékezett meg: Széchenyiről, Kazinczyról, Vörösmartyról, Petőfiről, Deák Ferencről. Deák Ferencről szóló ódájával nyerte el a MTA 100 aranyas pályadíját. Három nagyobb eposzával akadémiai koszorút nyert: Trencsényi Csák (1861), Álmos (1868), Salamon (1878).

Drámáival gyakran nyert pályadíjat, de e művei a színpadon nem arattak sikert. Jelentősebb drámái: Zsigmond király, A Perényiek, Királyok iskolája, Kálmán király, A politikus asszonyok, Attila halála, Bölcs Salamon.

Az egyházi irodalmat is gazdagította. Az elszórtan megjelent teológiai tanulmányok és imakönyvek mellett dolgozataiból három gyűjteményes kötet jelent meg: Az egyházi évkör (1881), Csak a Krisztust (1887), Élet a halálban (1893). Teológiai munkáival a napirenden lévő kérdések irányításában vett tekintélyes részt. Tankönyvíróként a matematika és természettudományok terén alkotott.

1903-ig viselte egyházi hivatalait, s ekkor fölöttébb munkás és fáradalmas élet után teljesen visszavonult. 1905. október 15-én hunyt el. „Félszázados működése az irodalomban, közoktatásban és egyházban éppoly termékenyítő, mint éltető; nemcsak ragyogása, de áldása volt” – összegzi munkásságát a kortárs irodalomtörténet.

SZABÓ EMÍLIA

